

В триїцять п'яті роковини смерти

Тараса Шевченка.

Широка Ти, простора Ти,
 Вкраїно моя,
 Чого-ж нині в тій годині
 Така Ти сумна?
 Чого нині в тій годині
 Смуток в всіх очах,
 Куди пливуть думки руські,
 Який же їм шлях?

Пливуть вони, співають вони,
 Над срібне русло,
 Де у кручі бє ревучий
 Сердитий Дніпро;
 Де на кручі гріб слизучий
 А в ньому снізак
 Заснув собі, втомивши ся,
 Як в Січч козак.

Спочав же він, заснув же він,
 А нарід остає,
 І він своєму снізакowi
 Могилу поклав.
 І він своєму снізакowi
 Живіський вінець
 Сплітає, ладнає на триславу
 З горючих сердець.

І бють вони, живуть вони,
 Велика сім'я —
 Св'ятим словом єго пісні
 Родина одна!
 Щедрі звуки єго снізу
 Огріли їй груди;
 Наук єго тріскі труди
 Вказали їй путь.

Минають дні, летючі дні,
 Будучність встає;
 Появ нарід єї зарід
 Двигнув ся, живє.
 Приняв нарід налке слово
 Поетових рад...
 І Русь живе, бо вже світло
 Встало в углаз хат.

Виднає шлях по п'їтми днях,
 А руська земля
 Бачить плоди в рідній ниві.
 За того вона
 У річницю смерти Сина,
 Що про неї дбає,
 Щирим словом споминає:
 „Мене він кожав!“

В. І. Масляк.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
 URBANA-CHAMPAIGN

На могилі.

Подорожні малюнки*) Г. Мачтета. — Переклада Л. К.

Посвята Павлу Житецькому.

З фірманом я покінчив ще з вечера. Рудий, занадто меткий Лейба запевняє мене, що і коні і балагула будуть однаково чудесні, і що всі найкращі пани наймають завше його Лейбу, бо другі фірми нікуди не годять ся. Я не міг не вірити, від того, що око Лейби не те, котре визволило його від військової служби, а видіюче, — світило ся, здавалось, найширішою правдою, а страшенне божінне і клятва виключали усякий сумнів. Коли-ж я хоч трошки виявляв неймовірність, він зараз же готовий був „ніколи не зійти з того місця, на котрому кляв ся“. А те, що Лейба згодив ся везти мене за п'ять карбованців, хоч спочатку не розумів, як то можна поступитись хоч копійкою з десяти карбованців, котрі він з мене правив, і кляв ся, що не один фірман окрім його і за десять не повезе, — зовсім, зробило мене зичливим до його.

— Ну, добре, Лейбо, — так в шестій годині уранці... Дивись же не пізніше...

Лейба образливо смикнув плечима.

— В шестій! Пхе, на віщо в шестій. Я буду в п'ятій, а не в шестій, щоб міні з місця не зійти!... Будьте спокійні, не спізнюсь...

Він виходить, лишаючи міні у заставу свій номер, і, на жаль, я йому вірю. У шестій вранці я вже зовсім готовий, напив ся чаю, спакував ся і з нетерпінням чекаю його в застїй кімнаті жидівського заїду, котрих дуже багато в повітових містечках України. Минає пів години, година, а Лейби все нема та й нема. Я розпалююсь, в турбації посилаю за ним, відповідає „зараз“, — але все даремно... Тільки у ось-мій, коли гаряче літнє сонечко починає прямо розпалювати повітря, повне пороху, його розкішна балагула загрукотіла коло ганку. Я чую страшенне „тирр“ і цілий ворох божіння, клятьби і бажання „не зійти з місця“, нарешті бачу на порозі Лейбу. Він усміхаєть ся, неначе нічого не було та ще мене-ж підганяє.

— Швидко, пане, вже давно час!... — наче з докором кричить він, на своїм неможливим жаргоні. — Давно вже час їхати!...

Це в кінець мене гніває, я спиняюсь і кажу йому червоний з пересердя:

— Я знаю, що давно вже час їхати, — цілих дві години чекаю тебе! Чом ти так, спізнив ся?

Все обличчє Лейби усміхаєть ся, все до найменшої смужечки, а єдине око дивить ся надзвичайно приємно.

— Я це для вас, пане, — каже він і мене це так дивує, що мій гнів зараз стихає.

— Як це — для мене? — питаю я здивовано.

— А так, для вас! Щоб міні не зійти з місця, коли не для вас! — клянеть ся Лейба. — На віщо, думаю, рано будить хорошего пана? Хороші пани завше люблять спати довго, — ну, і нехай собі!...

З словами „ну, і нехай собі“ він зробив дуже приємний рух, призначений хорошим панам, що люблять довго спати. Але міні вже було не до Лейбиної брехні і не до його рухів.

Повний глибокого суматіння стояв я біля балагули, що ледве держалась, усяди повязувана та посцеплювана мотузочками, запряжена парою ледве живих, понурих шкап, і все ще не хотів вірити, що це та розкішна балагула і чудесні коні, що обіцяв Лейба.

— Що це таке? — питаю я з нерозумінням.

Лейба дивуєть ся, підіймає плечі і відповідає вільно.

— Це балагула, пане!

— А це... це?

— Це?!... Звістно, що це... Це коні.

Така нахабність і крутість зовсім виводить мене з терпіння. Я гнівно накидаюсь на Лейбу з докором, що балагула на першій же вибоїні розпадеться ся, а коні поздыхають, не зробивши ні кроку, бо це не коні, а живі кістки та шкура, — і доводжу Лейбу до того, що він з жахом бе в долоні.

— Ця балагула розпадеться ся? Ці коні впадуть? Боярини Боже, що це кажете, пане?! — кричить він, відступаючи на крок не те з ремством, не те здивовано. — Найкращі пани їздять, завше контенті, — спитайте кого хочете. Такої другої балагули не знайдете в цілому місті, а на цих конях я зроблю у день сто миль. Ви дивитесь, пане, що вони такі худі? Але це ще краще, — щоб міні не зійти з цього місця, коли не краще, бо як коні гладкі, вони ні за що так не побіжать.

Нас оточив цілий кагал Лейбиних приятелів і всі вони разом вихваляють і балагулу і коний і Лейбину їздню... Такого другого фірмана може і в цілому світі нема, він не дасть нікому обігнати себе! Навіть справник ніколи не їздить так швидко, як Лейба! І неначе щоб справдити хвалінне, ображений Лейба тикає на віщєс ліву коняку у морду і грізно кричить: „віо!“

— Щоб такі коні не побігли!? Пфе!

Нічого робити... Приголомшений гвалтом, божінням, клятвою, я лізу у балагулу, котра страшенно ринить і хитаєть ся... Лейба гергочучи з приятелями то на один бік, то на другий, бере віжки і махає батоєм; тоді саме в одну мить у балагулу ускочив один з його приятелів, кинув під себе великий клунок і сів, а Лейба сінає віжками і страшенно кричить: „віо!“ Балагула стрібає по каміннях, трусить так немилосердно, що я мимоволі хапаюсь рукою за передок, потім голосно кличу Лейбу, але той не обертаєть ся, наче не чує і ще більше лупцює коний. Нарешті він обертаєть ся, неначе дуже здивований.

— Чого вам, пане?

— Як, чого? А це що? — показую йому на несподіваного попутчика.

— Це? — дивуєть ся Лейба. — Це жидочок один... йому зовсім близьенько... Одна-дві верстви!... Хаїм, слухай, лізь до мене на передок. Пан добрий, — дозволяє. Хаїм лізе на передок, усміхаєть ся, запевняє, що йому близько і дякує, а я сиджу, почувачи себе пійково від такого вчинку обох.

— Та як же це так, — пробую я ще змагатись. — У нас же не було договору за попутчика...

— Ой, і який же це попутчик? — віджовляє Лейба, неуважно здвигнувши плечима. — Хіба-ж це попутчик? Це так собі жидочок, — і все! Не сердьтесь, пане, я за те краще їхати му...

І він починає безмилосердно лупцювати бідолашних шкап, гукати, нюкати, — і ті скачуть якимсь чудернацьким галлопом, важко підскакуючи усім тулубом, опускаючись і підіймаючись на одному місці... А Лейба все лупцює і кричить: „віо, віо!“

*) Автор сіх малюнків Г. Мачтет — один з видатніших сучасних письменників російських — єсть родом з України і доволі часто бере теми задля своїх творів з життя українського. Деякі твори його були вже передруковані на нашу мову і надруковані в „Зорі“, як от на пр. легенда „Біда панна“. Останній утівір його „На могилі“ — малюнок з подорожі його на могилу Т. Шевченка, надрукований у дуже симпатичному збірнику, що видано торік у Петербурзі під ред. проф. київського університету В. Лучинського під заг. „Збірникъ въ пользу недостаточныхъ студентовъ університета Св. Владимира“. Малюнки сі, живо малюючи перед нами тих людей, з якими дістав ся автор в своїй подорожі, разом

з тим подають нам цікаві розмови автора з людьми різних станів про нашого „Кобзаря“ і його могилу, зустрічі і враження автора на могилі, котрі переказує автор з властивим йому поетичним талантом. Його-ж правдиве поважання до пам'яті народного генія, його щирі симпатії до нашої нації — падають тим більшу вагу сім малюнкам, котрі, ми певні, всі земляки прочитають з любов'ю і з великою подякою авторови. То-ж то в сьому номінальному числі „Зорі“, коли кожна душа українська згадує свого „Кобзаря“ і бажає прочитати про його щире слово, подаємо нашим землякам талановиті малюнки Г. Мачтета в перекладі пані Л. К. на нашу рідну мову. — М. К.

Проїхали ми три верстви, чотири, п'ять, а жидочок все не злазить... Про те, я не нарікаю, — він нам тепер як раз до ладу... На кожній верстві Лейба страшенно кричить: „тпrr!“, з'упиняєть ся і затим довго вонтузиться ся з віжками, котрі що разу рвуть ся. На такі випадки у його є в глибких кишнях усякі мотузочки, ганчірочки, вузлики, котрі Лейба витягає з проклонами і лайкою, сердито тикаючи кулаками безвинних коний і так довго морочить ся, що якби Хаїм йому не допомагав, ми-б більше стояли, ніж їхали.

Кожен раз Лейба запевняє мене, що більше такої пригоди не буде, що це вже в останнє, що зброя дуже гарна, — кращої не буває, — але ось верства, — і знов: „тпrr!“, знов боїння, клятьба, бійка коний, мотузочки, вузлики і нові запевнення, що це „в останнє!“

Я вже не серджусь, не ремствую, не докоряю, — на мене напала безнадійність і я зрозумів, що це вже така моя доля, з котрою нічого не поробиш.

Цілі хмари густого, чорного та горячого порошу сунуть ся з нами, заволокаючи небо, сонце, порох цей заліплює очи, закладає у ніс, рот, запорошує зелень при дорозі, роблячи її брудно-сірого коліру. Рудого-ж Лейбу він зробив чорнявим. Порох цей душить, гнітить, доводить до памонок. В горі розпалене сонце ллє цілі потоки сліпучого огню-світа, і пекельна спека здаєть ся ще страшніша у цих хвилях горячого порошу, котрий сунеть ся з нами і за нами, висить, наче перуха хмара, понад балагулою... Хоч би хмариночка, хоч би малесенький вітерець! В цій горячій куряві добре тільки овадам, котрі гуділи і крутились понад конями і балагулою, сідаючи ніколи відпочити на спині Лейбиної жилетки, до котрої попришивані заповітні китички і стьожечки.*) Балагула стрібає, трусить, рипить; Лейба або кричить „тпrr!“ і вон-

тузиться ся, лаучись з хамутами, або скажено смикає ліктями і ньокає; а я зовсім втомив ся, знесилив ся, очумів від цієї спеки, порошу, трясіння балагули, згаги і від Лейбиного ньокання і тпrr!... Знесилив ся і очумів до того, що байдужно покоровив ся усьому, як та вівця, не серджусь, не нарікаю і, здаєть ся, потроху трачу пам'ять.

Хитрий Лейба відразу схоплює все це своїм єдиним, але за те надто зірким оком, швидко зрозумів все і перестав навіть перепрошувати за припинки і казати своє „це в останнє!“

Я безглуздо витрищив ся на Лейбину спину і в якійсь дрімоті, в забуттю слухаю невтомне не те герготання, не те муркотіння, не зрозуміле, крикливе, котрим два приятелі, Лейба і Хаїм, переказують один одному свої враження і думи. Іноді мені здаєть ся, що вони лають ся або щось ділять. Але ось вони відразу замовкли і Лейба повертає до мене своє чорне від порошу лице, з боків котрого геліпають ся двоє довгих позапильованих пейсів.

— А що я вас спитаю, пане, — каже він якось особисто підлесливо і з'упиняєть ся, неначе вагаючись.

— Що, Лейбо? — питаю я в забуттю.

— Може ви акцизник будете?

— Ні, не акцизник... А що?

— Так!

Лейба робить якийсь чудний рух головою і шияю, йому здаєть ся, повинен цілком запевнити мене, що він питав справді тільки „так“, хутко відвертаєть ся, голосно ньокає і кричить на коний, що ледве плентають ся. Знов та-ж пліюка, ті-ж

штурхани, ті-ж тпrr і виши, те-ж герготання приятелів, і в забуттю чую я що раз знайоме: справник, суддя, начальник і таке иньше. Герготання це все дужчає, переходить в страшенну спірку, остру, гнівну, з чудернацькими рухами голови і плечий, і здаєть ся, що ось-ось дійде до справжньої бійки. Мені вже стало шкода Хаїма, котрому напевне прийдеть ся летіти сторч з передка. Ще трохи... але вмить два приятелі замовкли разом, і Лейба знов повертаєть ся до мене і підлесливо питає:

Бюст Тараса Шевченка. [Власність Ал. Петр. Бахрушина з Москви].

*) Цицелес. Вони повинні падавати праворівному десять заповідий.

— Може ви на яку службу їдете, пане?!

І він зазорливо вдивляється в моє лице цікавим оком. Мене обхопила така утома, така сонливість, що я відкаую зовсім знехотя, сердито, крізь зуби:

— Ні, не на службу... на віщо тобі?

— Я так!

Знов той же чудний рух головою і шиєю, ньокання, немилосердне хвистання ледве живих коний і герготання.

Як не забиті в мене памороки, я все-ж таки догадуюсь, що невпинне герготання тичить ся до моєї особи і що своєї питання цікавий Лейба загадує далеко не „так“... Обом страшенно бажаєть ся доміслитись або вияснити, хто я і чого їду, а мої відповіді ще тільки більш дратують їх цікавість. Принаймні, погерготавши трохи, вони разом замовкли, і Лейба знов обертаєть ся до мене з питаючим поглядом. Але тут, перш ніж він встигнув роззявити рота, скоїлось щось вельми погане.

Балагула страшенно підскакує на вибоїнах, потім стоїть, тріскотня, вона низько нахилиєть ся у лівий бік, а переляканий Лейба з жахом хапаєть ся за полудрабок і несамовито кричить: „тпрр!“

— А що? — вигукую я з гнівом.

Але Лейба ані трішки не звертає уваги на мій гнів і тільки чує потилицю та лаєть ся на всіх звісних йому мовах. Увесь цей ворог лайки відносить ся, звичайно, до зламаної, трохи не зовсім впавшої балагули і не так до неї, як до одного мотузка, котрим та була звязана, і котрий тріснув на вибоїні. Хаїм метушить ся, сгукотить, бігає, щось радить, але Лейба гукнув на його з презирством: „ша“ і той якось скорчив ся і замовк. Пилука улягла ся, і з боків я бачу в золотій пшениці білі постаті женців, заліті сліпучим соняшним світлом, котрі підіймають голови і, притулившись до очей, вдивляють ся у наш бік. Очевидячки така картина, яку вони побачили, була для них досить звичайна, бо роздивившись, вони знов нахилиють ся і жнуть, жнуть і жнуть, не розгинаючись, полискуючи на сонці блискучими серпами. Я лишаю приятелів лаятись біля балагули, а сам спотикаючись, підіймаючи цілі клубки чорного пороку, біжу по стерні до женців попрохати напиться води, хоч краплиною осявіжити пересохле горло, і боючись, щоб вони не подумали по мій бороді, що я жид.

— Я свій, — кажу жінцям, — не жид!... Ради Господа, дайте напиться води!

Сивий дідусь в білій вишиваній сорочці, худий, жиливатий, підвів ся перший, подивив ся на мене, лишив серпа і каже повагом, дивуючи мене:

— Нам усе однаково, що жид, що не жид... В писанію сказано: „Несть ні Єлина, ні Юдея“... Напий ся, брате!

Я жадливо схоплюю простягнений до мене глек з водою, затулений чистою ганчіркою, жадливо підношу його до запеклих губ, хоч згага неначе-б то і не так мене мучить. Може бути, я просто її не примічаю за тим чаруванням, з яким я дивлюсь на цю показну, гарну старечу постать.

— Спасибі! — кажу я, напившись холодної, чистої води.

— Нема за що, брате, — наставляє відповів старий, також не швидко, повагом: — не моє це, а Боже. — Він дав усім людям... Чи далеко їдете?

— За Канів, дїду...

— Куди-ж це за Канів?

— У Каневі візьму човен на Шевченкову могилу... Чули?

— Як же не чути — чути, — усміхаючись каже старий, — Тараса Григоровича? Вічна йому пам'ять!...

— Амінь! — підтакує дідові тоненьке дівоче сопрано.

Я обертаюсь на це „амінь“, в котрому стільки щирости і теплого почуття. Попереду других з серпом в руці стоїть асмалена жінка — підліток, з тонким, наче виштитим, гарним лицем і трохи насунувши брови, поважно дивить ся карими очима на мене, чужу людину з далекої сторони...

Я питаюче поглядаю на діда.

— У перше на живих, — усміхаєть ся він у відповідь міні, ласкаво хитнувши головою на гарненьку онуку. — До сього часу тільки у школу ходила, коло книжок пацькалась або що у хазяйстві... Ну, а тепер, бач, захотілось нашої праці спробувати... Візьми, та візьми діду, причепилась як

п'явка. — Ну, а хіба-ж їй можна відмовити? Де-ж пак! Хоч і жалко бо ще, — молоде, — а узяв — нічого з нею не поробиш! Ач яка виросла!

Дід дивить ся ласкавим, радісним поглядом на онуку і шуткуючи нападаєть ся на неї, не перестаючи усміхатись ся:

— Ну, що — втомилась? Еге, — не солодко, хоч і просила ся? Видко мужича праця не те, що пісні співати, — га?! заледзшила?!

Вона спалахнула як огонь і щоб доказати, що це не так, хутко нахилиєть ся і мовчки підмакує блискучим серпом, котрий так і ходить, так і виликуєть ся у її маленькій, але дужій руці.

— Ач, як кладе, як кладе! — радіє старий дід, усміхаючись, увесь сяючи гордовитим щастєм. — Стій, Катре, годі, годі, спочинь! Краще скажи нам яку небудь пісню батька-Шевченка. Ось і люди послухають. Але Катря не хоче. Нахилившись низько понад серпом, вона стримує молододу задоволену усмішку і працює ще хутчий. Щасливий дід голосно сьмієть ся, а зверху весело підспівує йому дзвінкою відривчастою піснею жайворонок, що кружляє та поринає у теплій блакиті, немов те-ж милуєть ся на цю сільську ідилію.

Нарешті, балагула підвязана, закріплена, задля чого Лейба поступив ся добрим шматком мотузяної віжки, і ми анову плентаємось з герготанням, рином, ньоканням, підіймаючи куряву густою хмарою.

Але ось, на щастє, курява зменшуєть ся, зникає, — ми заїздимо у густий жовтий пісок і їдемо ще тихше, ледве, ледве посуваючись уперед, не дивлячись на те, що Лейба ньокав з усієї сили і немилосердно бє коний батою.

Гаряче сонце прямо пече зверху, але спереду ясніє смуга лісу, темна, густа, в котру віраєть ся піскуватий шлях, і всі ми відживаємо, чекаючи лісної цілющої свіжости, запашної прохолоди. Навіть ледве живі шкани підбадьорились і силкують ся бігти швидче, хоч, кажучи правду, це їм ніяк не вдаєть ся. Помалу-малу, однак, густий, темний ліс світлиє і робить ся виднійшим, приваблюючи очі усякими тінями зеленого листя, що неначе виблискують на сонці, то знов здаєть ся чорною тінню, а дерева узлісся простягають до нас, наче дрімотні від спеки, широкі, — буцім для привитання розгорнуті руки, — ясні важкі віття.

Ще трохи нетерпучого сподівання, і глухі балабончики Лейбиної пари якось бовзко дренять у густій лісовій гушавині; коні зразу повеселішали і радісно махають хвостами і пирхають; наші очі, змучені блискучим світлом, спочивають, а стомлені груди і пересохле горло, жаденно пють бодоряще вогке лісове повітря, скрізь наповнене змішаними запашними пахощами ліщини, липи, лісного дерева, щемеліни і ромен-айлля... Десь сумує і співває в самоті горличка, десь відривчасто і полохливо насвистує очеретянка, стрибаючи з гілки на гілку... і відкілясь, — зовсім здалека, — наче припливаючи легкими запашними хвилями, глухо доносить ся глибоке контраalto: куку! куку! — смутне і таємне, — самої журливої птиці...

— Як гарно! — зриваєть ся у мене несамохіть.

— Тепер гарно, а що тут перш було! — хитає докірливо головою повеселівший Лейба. — Тепер, хвалити Бога, повирубували, а хіба тут такий ліс був?! На сто миль один був ліс, аж за Київ...

Лейба очевидно забув вже за пригоду з розкішною балагулою, через котру прийшлось поступитись віжками і тепер силкуєть ся заглядати погане вражіння.

— Що тут тільки діялось! — хитає він головою.

— А що-ж таке, Лейбо?

— Ай, що діялось! — каже він, трохи обертаючись. — Скільки тутечки розбійників було, — ні проходу, ні проїзду... Ще за панщини, коли я зовсім маленький був і ще куди раніше, — за Козаків, коли й діда на світлі не було!... Ай, скільки тутечки і панів, і жидів різали... фа! — здригаєть ся з огидою Лейба, крутить носом і навіть спльовує...

Я знаю, які то ліси були тут, я розумію, від чого Лейба плує. В цих темних непролазних лісах ховалося ціле жерело невчирпаної енергії, в котрому колись народ обороняв своє

право і волю; з цих глибоких ташнеч виливались незримі, нечутні струмочки, що збираючись разом, робились бурхливим, грізним морем народніх розрухів, криваві хвилі котрого затоплювали часто усю долину від Случі до моря, нічого не розбираючи, не зупиняючись ні перед чим. Ташнечними стежками, крідькома проходили тут за порадою до Межигирського Спаса сьміливі ватажки і посланці Запорозжя, — тут складалось військо Острияніц, — перше сильне народнє військо, котре присилувало шляхетство боятись його... Тут ховалась і зростала та невинна енергія, з котрою Дорошенко добував ся справити діло Богдана; відси гримнула потім страшна „колішчина“, ця остання народня буря. В ташнечі цих непролазних лісів співники Гонта сьвятити ножі для боротьби за свою правду і дожидали умовного на сполох. Ці-ж глибокі пуці, в тяжкі часи панщини, — ховали усіх, хто не хотів миритись з цією панщиною, хто боров ся з нею, навіть не маючи надії побороти, і котрих за це прославили в піснях і народніх переказах. Так, чи інак, але ці темні, мовчазні ліси жили колись кипучим життям, бачили довговічну драму, шалену суперечку двох народів, двох розмаїтих початків, котрі несли ці народи, двох противостайних сьвітотглядів шляхетства і народовства. Перше наступало, друге боролось, захищене рідним лісом. Як завше буває, коли у чужу суперечку замішується „третій“, йому приходить ся дуже скрутно, — так скрутно приходилось тоді дідам і батькам Лейби, для котрого все це тільки розбійство та розбійники... Від того він і плює з огидою...

— Фа! — все ще здригається Лейба. — Хвалити Бога, — зрубали... Теперечки настав другий мужик — тихий...

Еге, зрубали... Було колись — минуло ся, але воно заставило свої могили та руїни, близькі серцю нащадків. Багато літ потім на цих могилах та руїнах росли тільки мертві квітки старої боротьби та ворогування, незабутих рахунків і недовірсства, котрі додавали всьому якийсь безнадійно сумний, журливо мертвий вигляд. І ось тільки тепер з глибоких нетрів сирої, чорної землі вийшли другі сходи, — барвисті, як зелень повійки, що оплітає сірий запорошений камінь, — на котрих живою квіткою зростає вже зовсім пиньша, хоч би і та іділя, котру я бачив і котрій підсипіував жайворонки в блакиті, зігрітій сонцем...

Але Лейба знов обертається до мене з підслесливим лицем.

— А чи можна спитати вас, пане? — питає він надто ласкаво і незважно.

— Що, Лейбо?

— Може у Каневі у вас є „папенька і маменька“, або родичі?

— Ні, Лейбо, — кажу я, усміхаючись; — у мене там нікого нема, навіть знайомих... Але на віщо тобі?

— На віщо?! Так! — відмовляє Лейба з тим же рухом, що і перш.

— Ну, ні... Кажі, на віщо?

— Так!... Щоб ми з вами не зійти, коли не „так“! —

клянеть ся Лейба. — А тільки звістно, дуже дивно, за чим пан іде у Канів, коли і служби нема, і нікого нема! — хитро ставить своє питання Лейба.

Я мимохіть сьміюсь, що, очевидячки осьмілює Лейбу, і кажу йому:

— З Канева я поїду човном на могилу, — чув?

— На могилу!?

Вже обидва і Хаїм і Лейба дивлять ся на мене здивовано і з недовірем, але через хвилину Лейба догадується ся...

— А...га!... На могилу! — радісно кричить він.

— Що понад Дніпром, — чув!... Туди, кажуть, багато панів їздить що року... І пан туди?

— І я туди... Ну, а що-ж ти ще знаєш про цю могилу?

— Що-ж ми маємо знати, коли ми темні!? — хитрує Лейба, смикаючи плечима.

— Однак?... хто там похований?

— Хто?! — смикає Лейба плечима. — А Бог його

знає хто, а тільки чув, що дуже розумний пан, котрий книжки писав.

— Дійсне так, Лейбо!

Моє ствердження ще більш осьмілює Лейбу і він вже сам зачинає мову трохи згодом:

— Усяке кажуть, а тільки хто його знає...

— Що таке? — підхоплюю я. — Кажі, Лейбо, кажі!

— А те — відмовляє Лейба: — що у того чоловіка розум за розум зійшов, кажуть...

— Як це так?

— А так... Він хотів так зробити, щоб все одна віра була...

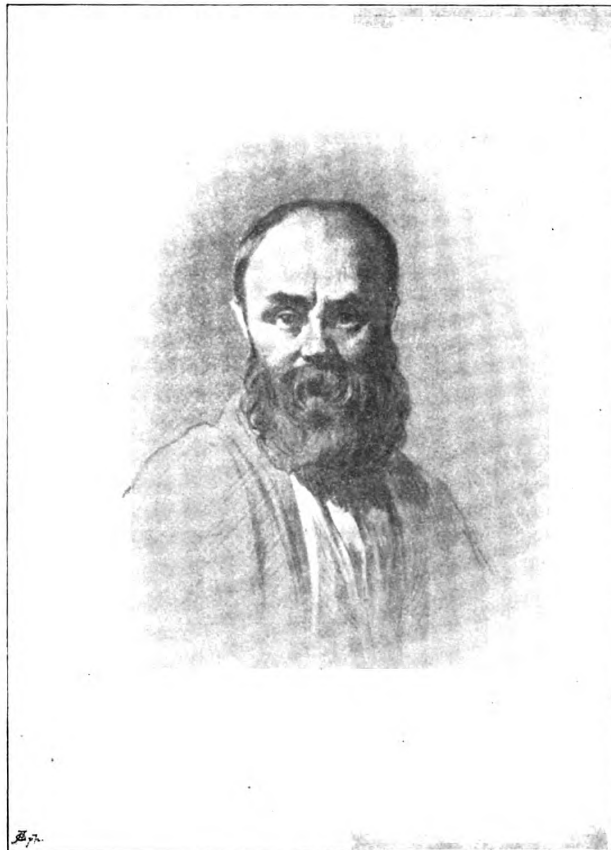
Одна віра?

— Еге-ж... Щоб, значить, не було ні Ляха, ні Жиди, ні Руського, — а все одна віра... Того-ж його і поховано після смерті там, що ні одно кладовище до себе не приймало... Звістно, — не наш, — і не хоче приймати!... Куди не понесуть, скрізь кажуть: нам не треба, несіть у друге місце!

Такого варіанта легенд, що починають складатись, я ще не чув і це мене дивує: чи це підлі вдатної вигадки самого Лейби, або справді з'являється такий новий варіант. Лейба запевняє,

але я знаю вже, що таке його запевняння, до того-ж цей варіант не має нічого спільного з другими. В глухих селах, що далеко від Дніпра, де ходить легенда, кажуть друге. Там жива поголоска зробила великого поета лицарем Нечаєм або Дорошенком, своїм оборонцем, котрий поліг на березі Дніпра, де його вбила ворожа рука. Пісні його, котрі знають і сьпівають усюди? — але який же народній лицар України не лишив після себе пісень, або народ не приписував їх йому?! Лицар і поет, творець пісень або думи, це улюблений, звичайний тип лицарів України, яким з'являє собі її народ...

Та й правди тут багато... Хіба поет, котрий виступає один, з відкритими грудьми, з піднятою прикладною, на боротьбу зо всією кривдою, що оточає його, не той же лицар-перебієць? Хіба не зходить він, як і той, за народ кровю, гарячі краплі котрої переливаються у чудові невмирущі пісні. І хіба ця віща пісня не рве так само ланцюгів не-

Власноручний портрет Тараса Шевченка, роблений тушою.

[Власність Ваганова].

правди, як меч лицаря? — Але Лейбни варіант зовсім друге... Тут, певно, чоловік щось чув, щось схоплював на лоту, знав і про „розумні книжки“, але все це уклав в рамки, котрі цілком відповідають Лейбиному духу і його жаданням. Дуже страшною була-б задля Лейби думка не лежати на своєму загальному кладовищі, що могло-б статись тільки тоді, коли-б Лейба відступив ся від „своїх“, — тим то самотня могила сьвітця викликала його на відповідні міркування, котрі при палких мріях могли перейти у своє власне твориво.

— Ой, Лейбо, здасть ся, це твоя власна вигадка...

Але Лейба клянеть ся, що чув це від різних людей.

— Щоб міні не зійти!... — Але він разом обривав і радісно показує у бік пугалом, де у ліво від дороги вимальовує ся довга біла коршма.

— Тутечки будемо понапати, — кричить він, наче зрадівши новій темі, — і пан може закусити!... Добра коршма, все що треба... Один Німець держить!...

Так і не вяснив я собі питання, звідки цей варіант; ми звертаєм до коршми з ньованням і криками „вію!“ — при чому від нетерпіння Лейба смикав і ліктями і ногами... Разом з нами під'їхала стрічна балагула канівського підводчика, повнісенька жидів, котрі, зустрівши земляків, підняли страшенний гвалт, не те радийший, не те зайливий...

— Чого це ви сваритесь? — питаю я Лейбу, шуткуючи.

Але Лейба думає, що я кажу це без жартів і поспішає мене заспокоїти.

— Борони Боже, хіба ми сваримось!... Це ми „так“!...

Сонце все ще пече, і блискучі проміння його, просьвічуючи крізь нечисті шибки і білу перкальову, досить брудну, завіску, лягають довгими жовтавими смугами на темний мальований стіл і немиту підлогу. У вікні б'єть ся велика муха, а воздух у малесенькій кімнатці душний, затхлий і тільки запах сьвіжого сїна моєї постелі перебиває трошки цю душну затхлість...

— Пане! ви ще спите? — питає він, буцїм і обережно, але на стільки голосно, щоб безпреміно мене збудити.

— Ні, не сплю, — відмовляю я, позїхаючи. — А що?...

— Нічого! — якось загадково сумно відмовляє Лейба. — А тільки я не знаю, що ми тепер будемо робити?

Я вдивляюсь і тільки тепер примічаю його сумний вигляд і відрізняю його зітхання.

— Як що робити? — кажу я ще нерозуміючи.

— Запрягати і їхати...

Але Лейба якось безпорадно бє себе по ногах батоном. — Їхати?!... А коли моя коняка погу розбила і далі не може йти... Ось яка пригода скоїлась! — каже він, важко зітхаючи.

Я схоплююсь і переполошеними очима дивлю ся на Лейбу. Він чує, що вже давно я загубив віру в його, але безпомічно жалібний вигляд його виключає усякий сумнів, а в очах бачить ся докір найменшому руху недовірства. Увесь Лейба — одне безнадійне зітхання туги та жалю. Так прикинутись міг би тільки найкращий артист, а не фірман Лейба, і я вірю йому цілком, забуваючи клясичну пересторогу, що найкращі артисти не на кону, а в життю... Я турбуюсь, дорікаю Лейбу, вимовляю йому, що він піддурив мене, обіцяючи пишність, котра виявилась на ділі дохлими шкапами, але в душі я йому спочуваю і готовий тужити вкупі з ним... Він догадуєть ся об цїм, присягаєть ся, що йому дуже мене шкода, — такого пана, ах, такого гарного! — зітхає, прокидаючи свою долю і на моє питання: — що робити? — відповідає жалібно, що є тільки один спосіб, — умовитись з стрічним канівським фірманом, котрий, все однако, їде назад, бо віз людей тільки до цього села...

— Міні тільки дастьте, що буде належати ся за цей кінець! — щиро каже Лейба; — це, — скільки схочете, бо, звісне діло, — ви хороший пан, не скривдите бідного жидка!

Прикликаний балагула, чорний, з бородою трохи не до самих очей, з густими бровами, охоче згоджуєть ся взяти мене, — чому не допомогти доброму панови, — за домовлені з Лейбою гроші, сам береть ся виплатити з них Лейбі, що йому належить ся за кінець і править тільки доплати коповика... При цьому він каже міні, що він вже везе одного

пана, — те-ж дуже хорошого, — і що я буду його попутчиком... Радіючи, що діло ладнаєть ся, я на все погоджуюсь і дарую бідлашному Лейбі коповика на чай. Лейба зітхає, роздякував ся і зникає разом з чорним Абрумом.

Але не більш, як через годину я довідуюсь, що і в цьому ділі арадливий Лейба зостав ся вірним собі. Ця скалічена нога коняки виявилась тим же, що й розкішна балагула і запевняння не спізнитись і всі інші обіщанки... Він простісенько зробив добрий гешефт, „замінив“ мене чорному канівському Абруму, забравши усіх його пасажирів і поїхав назад, бо обом, і Лейбі й Абруму, було користійше повернути до дому. Коли мій несподіваний спутник, з вусами, чорний, хвацького вигляду, з червоною околицею і кокардою, вяснив міні усю цю подію, запевняючи мене честним словом „благородного чоловіка и русскаго дворянина“, я не хотїв вірити ні цьому слову, ні „русскому дворянинові“, хоч Абрум зазорливо мовчав, не відмовляв ся і тільки ньовав на конїй.

— Постривайте, ви зовсім не знаєте цієї жидівсько-польсько-хамської сторони! — образилась червона „околиця“ на мою неймовірність...

Він вспів вже відрекомендоватись міні „страстотерпцем“ на службі, — а він так щиро служив обмоскалюванню, відкривав араду, ловив злодіїв, втамовував і замість заплати дізнавав одних неприємностей, коли начальство відбирало хрести та нагороди. „Постраждав“ по виказу і попав під суд, після чого махнув рукою на службу: — Хай, конче, гинуть, коли не вмють цїнити людей! — і тепер він єсть агентом якоїсь фірми для скупування хліба на винищі і бураків на цукрові фабрики. Такі хвацькі „околиці“ трапляють ся на окраїнах і поборених краях, куди їх викликають „служити ідеї“, не маючи віри до місцевої людности. Вони лунцюють, батожать, годують жидів салом, поки не попадуть ся під суд, як оце мій спутник, — після чого лають уряд, що не цїнить вислуг, і пишуть слізні статі ображеної безвинности, посилаючи їх у підходячі газети, котрі стоять „на стороні“... Я не знаю, як з ними жити, але їхати разом, — далабї моторошно...

— Помилюйте! — образливо продовжав він, обурюючись все більше і більше. — Та хіба тут люди!? — і він лаєть ся, аж захлинуєть ся... — Галушки, пейси, усякі „вшендає, бендає“, — хіба це народ!? Вішати їх треба, коли хочете, щоб було що путяще, — усіх вішати, — інакше...

Але тут обертаєть ся чорний Абрум.

— А хто-ж буде, дозвольтє спитати, — гроші платити та хліб сїяти, коли всіх вішати? — каже він здивовано.

Це отуманює „русскаго дворянина“ своєю сьмільовістю... Спочатку він замовкає, сидить хвилину з відчиненим ротом, але потім у нерухомих очах спалахує огонь, а з губ зриваєть ся якесь шепотіння...

— Мм...о...о...в...чать!

Абрум миттю вужчає, але це не запомогає і ображений „дворянин“ ханає його за рукав.

— Замини? Кажі, — заминив твій Лейба, — а!? Признавай ся, свиняче ухо, а то...

Абрум безпорадно звертаєть ся до мене.

— Ну, то що-ж, — каже він, не стверджаючи і не відказуючись: — у бідного Лейби жінка вмирає... У бідного Лейби семеро дітий, котрих треба годувати, — а хто їх нагодує? І чим тепер, скажіть, будь ласка, пане, бідлашному жидку заробити?... І овес дорогий, і сїно дороге, а заробити нема де...

— Здихай! — шепоче ображена „околиця“, але Абрум вже осьмільвивсь, не звертає уваги на цю устівку, зовсім повертаєть ся до мене і каже далі:

— Знову пан сказав, що мужик лїнний. А хто-ж хліб сїє і молотить, коли мужик ледащо, дозвольтє спитати? — каже він, протестуючи.

— Що він горілку пє? Так на те-ж і шинки ставлять, щоб він горілку пив...

Але „дворянин“ не дає Абруму казати... Захлипаючись з пересердя і гніву, він повертаєть ся до мене, простягає руку в повітря, грізно тиче пальцем і шепоче злорадо і гнівно:

— Чуєте, чуєте, які ідеї, а!? В повітрі, кажу вам, носить ся, в повітрі, (Кольєр буде.)

[Рисунок Гр. Коваленка].

..... У тумані на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая, —
Щось до лона пригортає
Та з туманом розмовляє:
„Ой, тумане, тумане —
Мій латаний талане!
Чому мене не сховаєш
От тут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?
Ні, не дави, туманочку!
Сховай тільки в полі!
Щоб ніхто не знав, не бачив
Моєї недолі!...
Я не одна, — єсть у мене
І батько, і мати...
Єсть у мене... туманочку,
Туманочку, брате!...
Дитя моє, мій синочку,
Нехрещений сину!
Не я тебе хрестити му
На лиху годину, —
Чужі люди хрестити муть,
Я не буду знати
Як і зовуть... Дитя моє!
Я була багата...
Не лай мене! молити мусь,
Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе!“

Т. Шевченко.

Листи Т. Шевченка.

I. До Михайла Максимовича.

5 апр. Спб.¹⁾

Получив я од Гр. Галагана все твоє добро. Спасибіг тобі. Бретик мій не ввесь тут: його й половини нема. Подякуй за мене Бутенева і попроси чи не достане він де небудь другу половину, а то я без неї нічого не вдію. Читаю тепер Гуса Анненкова; добра штука. Пишу тобі мало, тим що ще не роздивився коло себе. Низенький поклон Кошелевим, а ще низиший Марусі Василевій.²⁾ Посилаю тобі мою обіцянку³⁾ і прошу тебе мій голубе сизий! не забувай щирого земляка свого Т. Шевченка.

II. До Миколи Макарова.⁴⁾

І вчора і позавчора не найшов я вас дома. Де же ви гайнуєте? Нехай вам Біг допомога. Попросіть

¹⁾ Правопись оригіналу в списках не задержана. Хоч на листі сьому нема року, але певна річ, що писав його Шевченко р. 1858-ого. Відомо, що Максимович, зараз скоро Шевченко виїхав з Москви, 26 березня 1858 р., післяв до його через Грицька Галагана „Гуса і твого і нашого“. 5-ого жвітня того-ж року Тарас бачився в Петербурзі з Галаганом. — О. Я. К.

²⁾ Жінка Максимовича. — О. Я. К.

³⁾ Ся обіцянка — мабуть прислані з тим листом Шевченкові вірші „Як ще були ми козаками“, підписані „Кобзарь Тарас Дармоград“. — О. Я. К.

⁴⁾ І на сьому листі нема ні року, ні місяця написання. Але оче-

у Петра Аркадієвича⁵⁾ до осені мого рисунку „Русалки“. Я хочу децьо поправити і виґравірувати к виставкє. Їжели можна то подателю сего н. вручите рисунок та скажіть коли ви буваєте дома? бо мінї дуже треба побачити ся з вами.

Щирій Ваш Т. Шевченко.

12 Априля.

Як сегоді не можна, то пришліть завтра раненько рисунок.

III. До Грицька Ченстохівського.⁶⁾

Гриша!

Як схочете побачити старого Щепкина, актера і матимете час, то приходьте к Лазаревському в 7 часов.

Т. Шевченко.⁷⁾

видна річ, що писаний він в Петербурзі, коли не 1858 [що певнійц], дак р. 1860-ого. — О. Я. К.

⁵⁾ Кочубей. — О. Я. К.

⁶⁾ Дати зовсім нема. Гадаю, що записка писана в маю р. 1858-ого. Щепкин з 12-ого до 19-ого мая того року був в Петербурзі, як се знати з Шевченкових „Записок“, стор. 207—208. — О. Я. К.

⁷⁾ Оригінали сих листів зберігають ся в музею Василя Тарновського у Києві. — О. Я. К.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

[Рис. Гр. Коваленка].

До хвиль твоїх співучих і ласкавих,
До гір, ярів, зелених берегів —
Твій бідний син ізнову повертає.
Далеко був я, довго там блукав...
Поміж людей чужих, серед клопотів
І боротьби, на „стогах“ бучних міст —
Я згадував тебе, мій друже-батьку,
Привіт тобі я щирий послав.
Прийми мене, і ласкаво й прощенням
Мою зболілу душу заспокій:
І мої слюзи ти олий у хвилях,
І рани мого серця окропи.
Відпочивав я думкою від давня
На сіх зелених рідних берегах,
У спогадах, у мріях молодечих —
Я бачив славних тут синів твоїх,
Страшних, завзятих і вільнолюбивих.

1894 р. На Дніпрі.

Я чув лунання їх пісень, і сурм,
І казанів, — луна йшла відгомном,
Зникаючи десь в глибині ярів...
І тихий вітерець мені приносив
Розмову гайдамацьку в тих ярів, —
Розмову про діла сумні, криваві...
Відпочивав мій дух на тій горі,
Де пошвали Кобзаря-пророка,
Що словом бгненним будив
І будить нас зі сну, неволі й смерти.
Щоденного клопоту там не чуть;
Кругом синів рідна Україна:
Понад горою віє вітерець,
І плеще там внизу Дніпрову хвиля.
І голову схилив я до Хреста,
Що високо піднявсь, як на Голгофі,
Як прапор, піднятий за все святе,
За всіх покритих, за волю й долю...
До тебе, Дніпре, я вернув ся знов.
Прийми мене, і ласкою й прощенням
Моє побите серце заспокій.
Нехай — гріхи обмивши, сил набравшись,
Я знов вернусь до життя й боротьби.
А як наблизить ся кінець сумного
І самотнього мого життя,
Як безнадійним холодом повіє
На мене вітер смерті, — я вернусь
До тебе знов, мій друже, мій ти батьку,
Щоб слухати розмову твоїх хвиль
Про дива таємничі і довчні;
Щоб до останньої хвилини чуть
Спокійну, давню пісню, що співав
Твій тихий вітерець... Останній раз,
Вмираючи, я гляну на ту гору,
На стяг надії й визволення — Хрест, —
І очі затулю на вік спокійно...

Гр. Коваленко.

МОРЕ В ПОЕЗІЇ Т. ШЕВЧЕНКА.

Як звістно, Шевченкові довелося близько зазнайомитися з морем, живучи на великих сумних берегах Каспія, взагалі непривітного і ледви чи здібного особливо прихильно до себе успособити. Окружаючи поета природа при порівнянні її з природою рідної України могла лише збільшити той сумний настрій, котрий не покидав поета.

„І там степи, і тут степи,
Та тут не такі —
Руді-руді, аж червоні,
А там голубії,
Зелені, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темими дугами...
А тут буряні, піски, скали,
І хоч би на сьміх де могила
О давній давні говорила:
Неначе люди не жили“.

Сі смутні береги, на котрих прийшлося „блукати“ невільному салдатови, не могло украсити і „нікчемне“ море з його „заспаними хвилями“.

„І небо невжито, і заспані хвилі,
І понад берегом геть-геть,
Неначе пняний, очерет
Без вітру гнеть ся. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій неаппетитній тиші“.

Понад оцім нікчемним морем,
Нудити світом?... Не говорять —
Мовчять і гнеть ся, мов жива,
В степу пожовкла трава...“

Не дивно, що в поезіях Шевченка з образом моря лучать ся представлені о відірваності чоловіка від вітчизни, о самотності сирітстві на чужині. В одній з своїх скорбних елегій, виражаючи скаргу на самотність, поет зображає перекопного, що котить ся „рудим ягнятком“ по степу; вхопила его стенова річенька і понесла в широкий Дніпро, а Дніпро поніс его в море: „на край світа блину море покотило, тай кинуло на чужині“...

Такою покиненою библикою вважав себе поет над тим „нікчемним“ морем, коли навіть надія на одержані листів заводила его, і він „із журби, із жалю, щоб не бачить, як читають листи тії“, втік на берег моря...

„Погуляю понад морем,
Та розважу своє горе“.

Німий свідок того, як у поета „каламутними белотами, між бурянами, за годами три годи сумно протекли“, — море послужило холодною могилою, що поглинуло его скорбні думки...

„І нишком проковтнуло море
Моє нездато — серебро —

Мої літа — моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі —
Тії незримі скрижалі,
Незримим писані пером“.

Все живе, рідне і близьке могло приходити тільки „іза моря“: „протиснувшись воля“ поета ясною мрією являлась ему „іза моря“ і, як повіте туманом море, вставало перед ним его минуле...

„І ти, моя єдина,
Встаєш іза моря,
Зза туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти, моя єдина,
Ведеш за собою
Літа мої молодії,
І передо мною,
Ніби море, виступають
Широкі села
З вишневыми садочками,
І люди веселі“.

Але й ті хвилі, коли „за сонцем жмаронька пливе, червоні поли розстилає, і сонце спатоньки зове у синє море...“, коли „очам люблю“ і у поета „малу годину ніби серце одпочине, з Богом заговорить“, — такі хвилі, коли ясна, світла морська дальина, освічена заходячим сонцем, приносить світлі мрії, бувають рідкі: звичайний в тих місцях туман

..... „неначе ворог
Закриває море,
І хмароньку рожевую
І тьму за собою
Розстилав туман сивий,
І тьмою німою
Оновив тобі душу,
Й не знаєш, де дітись...”

Море для Шевченка, як і для кожного поета, є передовсім жива істота, котра *говорить* з чоловіком, своїми різнородними проявами відзиваючись на його душевний настрій. З морем приятелює „Перебендя“, народний поет-фільософ, котрого „думка край світа на хмарі гуля“ і часто звертає ся до моря, бажаючи довідатись „що воно говорить“. Заховавшись від людей, старий кобзар „сypива на могилі, з морем розмовля“... Надто був близький той образ „чудного та химерного“ Перебенді самому поетови, котрий досвідчив сам на собі тяжкого чуття, яке викликає самотність в чужому краю:

„Дивлю ся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік — човна не дають.

..... згадаю родину,

Згадаю — заплачу, як тая дитина,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть“,
Безкрайє море, що відділило надовго
поета від всього, що серцю мило, помімо волі являлось йому образом безнадійності, безучастя, з котрим боротись нема в чоловіка сили...

„Тече вода в синє море,
Та не витікає,
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,
Грає серце козацьке,
А думка говорить:
Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку стареньку,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люди, —
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити“.
Сидить козак на тім боці, —
Грає синє море,
Думав, доля зустріне ся, —
Спитало ся горе“.

Тільки вітер буйний доносить вісти
від того, що пішов за море, тільки до
него звертає ся кохаюча дівчина
в безнадійних пошукуваннях за милим:

„Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш, —
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море:
Воно знає, де мій милий,
Бо його носило;
Воно скаже, синє море,
Де його поділо“.

Таку роллю і грало море в минулім
життю України, коли молоді сини її

часто кидали родину і йшли на Запороже, звідки і приготувлялись смілі морські напади на татарські й турецькі побережа. Не одного „милого“ носило тоді синє море і „поділо“ в своїй глибині... Не раз і не два, зібравшись „Турка пошукати“, славні Запорожці „з Дніпрового гирла тихо випливали, серед ночі темної на морі синьому за островом Тендером потопали, пропадали“... Не раз приходилось тому, кого „синє море не втопило, і в турецьку землю Агарянську без кормил прибило“, зазнати тяжкої неволі і, сидячи в кайданах, взивати все того-ж вітра буйного, що братається ся з морем:

„Ой, повій, повій, вітре, через море,
Та з Великого Лугу,
Суши намі сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

Ой, заграй, заграй, синєське море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шап-
Та на сей бік за нами“... [ки,
І вітер не раз доносив той козацький плач до рідного Дніпра.

„І море ревнуло Босфорову мову.
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрови
Тую журбу-мову на хвилі подав“.

І ось готова запорожська дружина.
Явив ся

„Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти, —

ЗА БАЙРАКОМ БАЙРАК.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий похилий, —
Встає сам у ночі,
Іде в степ, а йдучи
Сьпіва, сумно сьпіває:
„Наносили землі,
Та й до дому пішли,
І ніхто не згадає...
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти, —
По свій по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата;

Кровю брата винились,
І от тут полягли
У могилі заклятій“.
Та й замовк, зажурився
І на сніс похилився,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав-ридав...
Сині хвилі голосили, —
Зза Дніпра, із села
Луна гаєм гула,
Треті півні сьпівали.
Провалив ся козак,
Стрепенув ся байрак,
А могила застогнала.

Т. Шевченко.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN₂

По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволити...

Пливуть собі, а ізза хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море мле
Гомонить і клекотить“.

Невеликі лірично-епічні твори, в основі котрих лежать історичні події, „Іван Підкова“ і „Гамалія“, містять в собі яркі живі образи моря, котре одушевлене рухом, як би бить ся в такт козацькому серцю...

„Чорна хмара зза Лиману
Небо, сонце кріє.
Синє море зівірюкою
То стогне, то вляє.
Дніпра гірло затопило,
„А нуте, хлопята,
На байраки! Море грає —
Ходім погуляти!“
Висипали Запорожці —
Лиман човни вкрили.

„Граї же, море!“ заспівали, —
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце мліє, а козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають...”

Але все те образи з того минулого, котре „було колись — минуло ся, не вернеть ся знову“.

Незалежно-ж від історичних споминок, рівно як і від особистих споминок того смутного часу, коли поетови приходило „нудити сьвітлом понад отим нікчемним морем“, — образ моря взагалі являєть ся у него в ясных рисах здорової, сильної істоти, що бере живу участь в життю рідної України, в її широкій волі, де „могили з буйним вітром в степу розмовляють“, де „повіє буй-несенький, як брат заговорить“.

„Там в широком полі воля,
Там синє море,

Виграває, хвалигь Бога,
Тугу розганяє...”

Яко поетичне порівнянє приходить море в зображеню ночі [в поезії: „Не спило ся, а ніч, як море, — хоч діялось не в осені, так у неволі“] і при зображеню степу [в „Перебенді“ і ин.]:

Кругом його — степ, як море
Широке, синіє.

Шевченко дає морю епітети, котрі бачимо в людській поезії. А рух моря виражаєть ся у него словами: „говориць, синіє, грає, виграває, реве, стогне, вляє, гомонить і клекотить“.

Ось і всі поезії Шевченка, в котрих являєть ся на сцену море, як обстановка дії, як самостійний образ, як поетичне порівнянє. З наведених висше уривків можна бачити, яку, так сказати-б, струну в поетичній кобзі нашого „Кобзаря“ творило море, як ся струна була настроєна і які звуки вона видавала.

О. Канівський.

Т. Шевченко в дорозі з заслання.

[2 серпня 1857 р. до 27 березня 1858 р.]

Критично-біографічний нарис *)

Написав О. Я. Кониський.

Життєписний матеріал про подорож Шевченка з десятилітнього заслання до Петербурга — невеликий об'єм, за те широкий змістом і повен певних фактів. Найголовнішу частину сего матеріалу постають нам власноручні „Записки і Листи Шевченкові“. Тут, в тих фактах і думках, що позаводив поет до Записок та до Листів, ми бачимо його день скрізь день, бачимо його таким, яким він був під той час, скинувши з своєї шиї ярмо неволі, з своєї душі військовий кайдани, з свого язика і думок цензуру військової казарми. Поет стоїть перед нами на всю свою постать фізичну і духово-моральну: він нічого не приховує, ні з чим не таїть ся, ні про людей, ні про себе самого. Хоч які-б там не трапляли ся, часом геть несмачні, подробиці життя щоденного, Тарас не пильнує причепуровати їх, а заводить їх до свого журналу просто, щиро, правдиво, не вважаючи на те, що часом ті подробиці не на користь йому.

Читаючи в тих подробицях інколи звістки такого змісту, що недобре нас вражають, ми одначе чуємо, що сила широти і міць правди ще більш надять наше серце до Тараса, яко до чоловіка; ще глибше любимо його, яко горожанина України, ще поважніше кладемо поклони перед теплою його чистого серця, перед горячим та безкраїм його патризмом, перед сьвятою та світлою любовю його до людей, найпаче до простого, зневоленого народу і нарешті перед його геніально віщим словом.

Рівняючи Шевченкові твори поетичні до його прозаїчних і часом дрібно-реальних Записок, ми в перших дивуємо ся його величності високої, інколи недосяжній; а в останніх нас дивує і вабить його простота благородна, його чарівниче, прекрасне, сердечне поводження з людьми, однакове в відносинах з кожним чоловіком, хто-б він не був. Тарас, яко чоловік, ні на одну люту не переменяєть ся ні перед високими урядниками, ні перед простим писарем, ні перед дуками-аристократами, ні перед їх кренками, ні перед богатырями-мільйонниками, ні перед злидарями. Він бачить

тільки і перш за все чоловіка і в кожній людині він, перш за все, шанує правду, любов до сьвіту і волі, до всего честного, благородного. Де-б він не спостеріг, чи в штудії, чи в письменстві, чи в живому факті життя реального почуття прекрасного, правдивого голос його серця однаково обзиваєть ся голосною струною. І ми про його, більш ніж про кого иньшого, можемо правдиво мовити словами другого поета:

„На все от звался онъ сердцемъ своимъ,
Что просить у сердца отвѣтъ“.

А з другого боку помічаємо, що в серці нашого поета, немов під вітер на морі, ребрами встають хвилі-гори глибокого обурення на всяке лиходійство, неправду, неволіне людей і людського життя і духу. Дух поета лютує проти гнобителів. Благородного огню того лютування не потасили і не охолодили тяжкі кайдани десятилітньої неволі яремної. Поет наш і в великому і в дрібному, і в незвичайному і в щоденному, будишньому, і в щастю і в нещастю, і на волі і в острої, скрізь однаково — чоловік благородний, з чистим, як роса в ранці, серцем, з палкою, як огонь, душею. Таким бачимо його в записках, в листах його і в споминах його.

Сим то й не можна міні жалкувати, що про час життя поета в дорозі з заслання — матеріал невеликий об'ємом. Більшість матеріалу життєписного, от як споминок і згадок приятелів, не додавали-б нам нічого нового задля характеристики Шевченка. Одначе дивна річ: від часу перебування Шевченка в дорозі з заслання минає 38 років, а досі, з його нижгородських приятелів ніхто опріч Пушної, [та й то між иньчим тільки] не оголосив ні споминок про Шевченка, ні листів його. Тим часом річ певна, що Шевченко, покинувши Нижий-Новгород, листовав ся з Нижегородцями, на пр. з Кандицьким, з Брижним і з иньч. Де ті листи??

*) Два попередні нариси про перебування Шевченка на заслання хоч і написані, але я спинав ся друкувати їх, сподіваючись розкрити ся на нові матеріали і перекрити дещо з старих матеріалів, що показали ся тепер недостатніми.

І примиренному приснятся ся
І люди добрі, і любов,
І все добро і встане в рангі
Всесвітній і збуде знов
Свою недолу: і в недолу

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Пізнає рай, пізнає волю
І вєстворяють любов.

Шевченко „Кобзарь“, т. II, стор. 188.]

I.

За три дні переплив Шевченко на хісткому човні Каспійське озеро-море і о 5 годині вечера 5.17 серпня 1857 р. дістав ся в Астрахань. Колишня столиця татарсько-астрahanського царства, а тепер місто портове не сподобало ся Тарасови. Підпливаючи до Астраханя поет бачив біля берега сотні кораблів і цілий ліс щоглів і гадав собі, що Астрахань щось походить на Венецію під час дощів, але-ж... Побачив, що хоча рукав Волги, завбільшки як Босфор і підперізує, але не Золотий Ріг, „а купу гною смердячого“. Кажучи правду, що могло сподобати ся поетови в Астрахані? Хоча він цілий сім літ нічого не бачив, окріч дикого степу та убогих будівель казарменних в Новопетрівському, а проте його чуття художницьке не виявило; любов до зграбного, до гарного не виснажила ся. Тим часом Астрахань і тепер ще місто майже не культурне; а тоді тим паче „Будівлі убогі, не улиці брудоті, ні готелів, ні путящих ресторанів нема; брамниця убогі, тільки бібліотека мізерна, жіноцтво неприродно біле і переважно сухорядве. Панує твар комліцька. Вираз її простодушний і рахманний“. Тарас спостеріг, що ліпші слуги і робітники з Комліків. „Житло Комліків, — каже він в своєму журналі, — кибітка, професія — рибальство і взагалі важкі роботи“.

Ще в Новопетрівському Шевченко приміркував собі їхати з Астраханя до Нижнього Новгороду водою по Волзі. Пропливши в Астрахань довідав ся, що парохід вернеть ся з Нижнього не швидко ще і попливе назад з Астраханя після 20. серпня. Плисти на парохіді в каюті Тарасови бракувало грошей. Треба було плисти на бараці, що йти ме на буксирі у парохода. Купивши білет на плаву, мусів він сидіти в Астрахані і нудити ся більш двох тижнів, доки рушить парохід. В Астрахані перебував тоді в якихсь урядових справах пляц-ад'ютант Бурцов. Тарас заквартировав у його, але не надовго, бо Бурцов заходив ся дружити ся; 17. серпня мусіло бути весілля; тим то Тарасови треба було знайти собі иньчу квартиру. Попошукавши днів зо два квартири, він нарешті знайшов якусь комірчину за 20 коп. поденно і перебрав ся сюди 12. серпня.

Переночувавши на новій квартирі, в ранці пішов Тарас відчинити віконницю. Ледві став відчиняти, „якийсь бородач“ лизув з вікна поміями і, звістно неумисне, облив Тараса, та ще, каже Шевченко, „мене-ж і вилаяв, кажучи, що мене чорт носить так рано похід віконю“. І я вилаяв його „старим остом бородач“ — признає ся Тарас.)

В новому чужому місті прийій людини, що не має там ні діла, ні знаємих, завжди нудно сидіти, та ще отак як Шевченкові, що виврав ся з неволі і, натурально, жадав швидко дістатися до столиці. Треба було чим-будь розгнати нудьгу і денебудь убити нудний час дозидання пароходу. Річ натуральна — оглядати місто. Тарас так і робить: вештає ся по брудних улицах Астраханя і бачить, що „Астрахань просто острів, перерізаний кількома смердячими болотами. Будівлі порозкидані, і всю оту величезну та незграбну, сіру купу валави увінчують зубчасті білі мурі Кремля, та стрійний собор велелітний на пять бань московського штибу XVII. віку. Губернаторський дім здаєть ся озисю, як прирівняти його до сусідніх халупчин: під домою рєпрезєнтанта висшої адміністрації — крамниця з куплем“.

Обійшовши усі улицы, поперечитувавши усі великі і малі вівіски, провідавши і книгарню, взагалі огледівши Астрахань, Тарас виводить з сього огляду, що „се місто погане, зовсім нікчемне, осоружне“ і каже: усяке місто, хоч би таке, як Белебей в Оренбурчині, повинно-б справити добре вражіння на людину, що отак, як я, червіла сім років в пустині голій. Отже зі мною не так стало ся: значить, я ще не зовсім здичавів... Се добре!*)

На другий тиждень обставини і умови перебування Шевченка в Астрахані переініли ся трохи на ліпше і та переініна зробила добрий вплив на його дух.

Одночасно з ним були визволені з Новопетрівської хурдиги декотрі Поляки, що справляли там теж покуту за любов до волі рідного краю. Між ними був і Фляковський. Одночасно з Шевченком і вони приїли в Астрахань. Тут повитав їх земляк їх лікар Зброжек Тимко, годованець кїївського університету. Довідавшись від своїх земляків, що й Шевченко визволений з неволі і по дорозі перебуває в Астрахані, Зброжек подав про се звістку своїм знаємим Українцям, які були на той час в Астрахані: Іванови Клопотовському, Незабитовському, Одинцеві і ин., дітям кїївської Alma Mater-і. Дехто з них, як от Клопотовський, перебуваючи у Кїві, особисто знав Шевченка і всі вони глибоко шанували його, яко національного поета і страдальника за волю і добро рідного народу. Усі вони кинули ся витати Шевченка в його комірчині.

15. серпня в журналі Шевченка Клопотовський власною рукою записує, що в той день він повитав „з превеликою радістю в далекій чужині старого свого професора, найдорожшого та любого поета; повитав його яко батька, яко брата, яко друга великого“.

Не тільки Українці, але дехто з Великоросів з ентузіазмом витали визволеного з неволі поета. Так Федор Чельцов в Шевченковому журналі 16. серпня „вельми дякує Богови, що сподобив бути кілька годин укуні з батьком милим з Тарасом Григоровичем Шевченком“.

Поляки теж не відстали й собі. „Славетний Кобзарю Народний! — витав Тараса Зброжек: — Твоє теперішнє перебування серед нас робить мене зовсім щасливим і отсей години ніколи не зникнуть з моєї памяті. Стократ благословляю отсей день великий, коли небо дало міні спізнати особисто Тебе, великого і неохитного оповідача правди“.

[„Записки“, стор. 103].

В Астрахані перебував тоді саме богатир-мільонник О. О. Сапожников. Шевченко знав його ще року 1842 невеличким хлопцем. Тепер він відав, що Сапожников живе в Астрахані і проходячи раз по одній улиці, помітив великий будинок з написом: „Домъ Сапожникова“; але згадавши, що Сапожников „на астраханському обрію є зорею брилянтовою, та ще й безплатним метрд'отелем“. Тарас не пішов до його. Тим часом Зброжек 15. серпня переказав Сапожникову, що Шевченко в Астрахані, і на другий день Сапожников і Шевченко оновили стару знаємість. В особі Сапожникова Тарас зустрів людину просту, добру і високоблагородну.

Ото-ж новим і старим знаємим Шевченка прийшла добра думка пошанувати нашого поета гуртовим бенкетом.

Ог що пише Шевченко про другий тиждень свого перебування в Астрахані: „З 15. до 22. серпня у мене в кур'яві і брудній Астрахані було таке світле св'ято, якого на мою віку міні ще не трапляло ся. Земляки мої, більшість їх Кияни, так щиро, так радісно, так по братерськи привитали моє визволенє з неволі і свою гостинність так розгор-

Іраклій Усков.

*) „Записки“, стор. 100.

*) „Записки“, стор. 94-95.

пули, що не дали міні самому проводити свої записки, а взяли на себе“.

Очевидна і зовсім річ натуральна, що астраханські привітання окрилили, підбадьорили свіжою силою дух поета, так як ту квітку, причавлену спекою, бадьорить і свіжість чиста, свіжа роса. Привітання астраханські були першим ступнем по тій стежці, де Українці свідомо справляли свій святій обов'язок прилюдного і заслуженого пошанування генія рідного слова і великого страдальника. З Астрахані почався прилюдний суд і осуд тієї великої історичної несправедливості тяжкої, що заподіяно над Шевченком 30. мая 1847 р.

До слова сказати: що за фатальний, що за сумний отес день в історії нашого письменства. 30. мая 1847 р. знівчено Шевченка; 30. (18.) мая 1875 р. заковано в кайдани українське слово. Чудне щось!...

„Спасибіг вам! — дякує Тарас своїм астраханським прихильникам: — ви наділили мене таким щастєм, ви надали міні таких радощів, що моє вдячне серце ледві їх вміщує. Память про отей найщасливішій дні я не до прозаїчних записок своїх заведу, а схочу в ескарбніці серця свого“¹⁾

Сапожникову тоді саме треба було з усією своєю родиною їхати теж до Петербурга. Він наняв собі до Нижнього Новгороду той самий пароплав „Князь Пожарський“ на буксирній баріці, котрою бажав плисти і Шевченко, і купив собі білет. Тепер Сапожников прохав Шевченка подорожувати з ним в каюті.

Тарас згодився: куплений білет він віддав капітану пароплава, просячи подарувати його першому злидареві. Капітан „Князя Пожарського“ Кашкин, на той білет взяв, замість одного п'ятих злидарів, що не спроможні були навіть по одному карбованцю заплатити за переїзд до Нижнього.

22. серпня „Князь Пожарський“ рушив з Астрахані.

II.

Не по рудому киргизському степу пустині подорожував тепер Тарас: не „по заспаних хвилях“ моря Аральського плів він тепер. Перед очима поета розгорнувся тепер широкий, блакитно-сріблястий шлях красуні Волги, облямованої зеленими, часто стрімкими берегами. І плів тепер Тарас не в гурті темних, часом п'яних, зневолених жовнів, а в товаристві людей освічених і прихильних до його. А про те всі обставини плавби на „Князя Пожарському“ запевне зворушували в Тарасовому серці пережите тяжке минуле... і, певня річ, нікому не чути питання: за що? не раз здіймалося на серці у поета. Хоч би яке любляче, м'яке, всепрощаюче серце не було у чоловіка, він до віку не спроможний забути незаслуженої тяжкої наруги і зневаги, та ще таких, яких зазнав Шевченко.

Забути їх живій людині — значить забути самого себе. А чи се річ можлива? Можна простити їх; але забути не можна. Я ще раз певен, що плывучи з Астрахані, Шевченкові не можна було не нагадати плавби і по Аральському озеру і по Уралу в Гурев-городок в жовтні 1850 р. Я певен, що споминок його в ту годину бризкали кров'ю з самого серця так, як колесо „Князя Пожарського“ бризкало срібною піною.

Плив „Пожарський“. Носом своїм він ріже-оре скляний шлях Волги і гуде тихо, поважно, наче він гордує, що везе на собі найдорогоцінніший скарб України. Природні обставини надають ще більш гордості і торжественно-тихого бенкету. „Ночі тихі, місячні: чарівничо-поетичні ночі. Волга

поняла ся прозорим туманом і, немов те зеркало безкрає, відбиває в собі красуню ніч, бліду, чарівну ніч. Відбиває і стрімкий берег, інде порослий купами зелених дерев. Декорация невимовно гарна“. Вона солодким спокоєм напоювала і заспокоювала збентежені Тарасові нерви і наче та ніжна нелюдина голубила-присипляла і запевняла, що ні барабан, ні „Заря“ не потурбують вже ізмученого серця поета. Замість барабана і „Зари“ покриває гук инчий; покриває німа гармонія привабливої, чарівної краси природи, та тихий задушевний голос скрипки, що серед тихої ночі так чарівно, м'яко лунає з чердака пароплава. Шевченко взагалі любив музику, а скрипку тим паче. І от він слухає вже третю ніч, як на парохіді вільно відпущений з криків розливає чарівні гукі Шопенових мазурок. „Отіх славянських пісень сердечно-глибоко сумних я ніколи не наслухався, — пише Шевченко 27. серпня: з тієї скрипки, — додає далі поет, — вилітають стогнання і зливають ся в один стогін протяжний та суворий. Чи скоро-ж сей стогін долетить до твого уха, наш Боже праведний?“ — питається поет.

Нові обставини, нове товариство інтелігентних людей і воля, так впливали на Тараса, що першими днями плавби він не спроможний був ні до чого взяти ся; навіть ретельно не писав кілька днів свого журналу. „Усе нове товариство, подорожні люди — пише Тарас в журналі, такі щирі і приязні, прості, що я з радощів не тяглю, що й робити; тільки то назад, то наперед бігаю по чердаку, неначе той школяр, що вирвав ся з школи. Отакій несподіваний, зненацька контраст не дає міні прийти до себе. Людське поводження зо мною здається мені чимсь неприродним, не-ймовірним...“

А властиво в поводженні з Тарасом його подорожніх товаришів не було нічого незвичайного. Десятилітнє життя в казармі в пустині, життя зневоленням жовнів налили в душу до його такої нелюдської трути, що діло звичайної уваги і приязни людської здавалося йому незвичайним чимсь. От з отих підкрислених в горі слів ще раз бачимо, які були відносини до Шевченка на засланні і які умови життя довелося йому перетерпіти.

Сапожников дав Тарасові багачко книжок і нових журналів. Коли перші вражіння нових обставин трохи втихомирилися, Тарас пильно взяв ся до духових найдків: взяв ся читати. Кілько то часу він майже нічого не читав:

нова література, нові напрямки, слово, трохи визволене по смерті царя Миколи з цензурної неволі, не доходило до Новопетрівської тюрми. Тим то тепер Шевченко походив на чоловіка, що довгий час голодував, животіючи єдине хлібом та водою, а тепер після довгого голодання, перед ним стоять смачні найдки; їдз до сходу.

Капітаном на парохіді трапився чоловік освічений, охочий до ліберальних і артистичних творів письменства, яких у його в портфелі було чимало в запасі. І от з 2-ого дня вересня на „Пожарському“ в каюті капітана пішли літературні читання. Читають твори Венедиктова, Салтикова-Щедріна, читають „Полярну Зв'язку“ Герцена і там в її твори повішеного 14. грудня Рилєєва, „Войнаровський“, „Надливайко“, — все те з минулого історичного життя України... Шевченко вливається в зміст і думками тих творів. В журналі своїм 5. вересня під впливом читаного поет пише: „Го-голе, наш безсмертний Го-голе! Якими радощами раділа-б душа твоя благородна, побачивши навкруги себе таких учеників геніальних [як Салтиков]. Други мої, щирі мої! пишть, подавайте голос за оту чернь горопаншу, за отого смерда без-стосовного, зневоленого“.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

¹⁾ „Записки“, стор. 104.

Московські переклади творів Шевченкових.

Огляд Павла Граба.

Ніколи ще не доводилось мені читати прихильних відзивів критики московської про українські переклади з чужих мов; противно: погорда та глузування завжди були нагородою наших перекладачів. Святий знає, на який такий підставі виробився серед Москалів погляд, що наша мова придатна лишень до уличної лайки, п'яного базікання чи пташиного воркування закоханих, але цілком вбога та недотепна, щоб висловити ті високі думки та почуття, які подибуємо у Шекспіра, Байрона, Шіллера то що. Хто з нас не чув такого сьмислового суду, кому він не натуркав уший? Незграбний вираз, ця або иньша хіба одного чи другого письменника ставилися в провину всьому письменству та мові, давали привід галасувати про нашу загальну недотепність та вбожество. Не зважаючи на ту лиху долю, в якій довелося розвиватися українському слову, не зважаючи на ті штучні безперестанні перешкоди, що ставили на шляху органічного розвитку ворожа рука наших добродіїв, ми однак не вмираємо й не бажаємо вмирати, маємо літературу, правда не дуже ще багату, та нехай і вороги наші не пишуться... Кому багачко дасться, з того більш і спитають; хто гарбав власними жменями до кишені й відіс їй відти, хто мав хоч яке будь право господарювати у себе дома по своєму, той мусить і другим більш дати, і відповісти докладніше. „А про те — що-ж ми добачаємо? Цілком навпаки!“ — скажемо словами Щедрина...

Передо мною оце лежить книжка: „Кобзарь Тараса Шевченка въ переводѣ русскихъ поэтовъ, изданномъ подъ редакціею Н. В. Гербеля“. Видання друге, виправлене та поповнене. Петербург 1869 р. Перечитав — і некелим злом обкинули мої груди. І це ті добродії, що дорікають нас завжди нашою недотепністю, глузують з українського письменства та мови, вказують нам межі творчості словесної! О, побила-б вас сила Божа! Але будемо стояти на ґрунті безсторонності, балакати про зачеплену книжку, sine ira perглядати ті перли, що в нас перед очима.

Збірник складається з перекладів сімох поетів московських, а саме: Гербеля, В. Крестовського, Плещеєва, М. Михайлова, Мея, Берга і М. Курочкина. Переклади вони всього 36 пєс Шевченкових, в тім числі: Гайдамаки, Наймичка, Причинна, Перебендя, Іван Підкова, Тарасова ніч, Гамалія, Тополя, Утоплена, Катерина, — останні дрібніці. Що-ж становлять собою ті переклади? Всякий добрий переклад по своїй думці повинен віддавати правдиво цілий дух і художницьку красу первотвору, вибрати все, що надає остан-

ньому вартости та ориґінальності, бути не менш характерним, як і він. Не бувши таким, переклад може вражати своїм хистом поетичним просто яко твір літературний, може чарувати своєю красою артистичною, може навіть часом стояти вище від первотвору, як стоять на пр. деякі річі Жуковського, виняті з Шіллера. Словом, не задовольючи читача яко переклад, останній може мати сам по собі певну вартість літературну і справляти користь читаючій громаді. Отже жадному з тих вимогів не відповідають і трохи згадані переклади: та річ страшенно дивує нас, тим більше, що серед перекладачів все імена більш або менш значні, а такі як Мей, Плещеєв, Берг і почасти Гербель придбали навіть собі славу найкращих перекладачів московських. Подибуємо, правда, кілька не поганих перекладів, але їх так мало на цілий збірник, що вони цілком не в силі загладити загального вражіння. Найкраще зроблений, по нашій думці, д. Михайловим переклад „Івана Підкови“, що можна вважати, коли не взірцевим, то досить вдовольняючим. Вдалися деякі невеличкі річі д. Плещеєва, а саме: „Полюбила ся я“, „І широкую долину“, та навів з гріхом — „Сон“ [„На панщині пшеницю жала“]. Справляє сяк-так вражіння перша половина вірша „Один у другого питаєм“, переложеного д. Курочкином, але те вражіння неусьє ся незграбністю другої половини, браком артистичної цїліности. Не поганим міг би вийти переклад вірша „Огні горять, музика грає“, зроблений так само Курочкином, коли-б у йому було менш тріскучої риторики, а більш Шевченкової простоти та почутливості; Москалем опроче цей переклад може сподобатися. Подибують ся окремі уступи, чи певніші — стрічки, що вважав би я пересічно вдатними, у Гербеля, але все то — кашлина не меду навіть, а патоки, в перерізі догто — не більш. Оце тільки й можна сказати доброго. Що до останніх перекладів, так то все річі, що про них і згадувати серйозно не варто. Це не переклади; це овіс не поезія; це, що гірш, навіть не московська літературна мова, а якесь недотепне верзання, якісь незрозумілі звуки часто без ніякого змислу та значіння. І все це зветь ся перекладами Шевченка, котрому, крім Пушкіна та Лермонтова, не має рівного у всій багатій літературних талантах Московщині! Хай не подумають, що ми видаємо такий різкий осуд з національної заїлости, — остання тут не при чому. При всьому нашому бажанню ми не можемо дивитися інакше, ідучи за голосом совісті та вражіння естетичного. Що бо справді становлять собою ті переклади? Не більш, не менш, як звичайно віршомазинне, котрого-б може ніякий москов-

ський орган не надрукував, коли-б над ним не стояло невмируще ім'я славного Тараса. Де тільки доводилось переписувати замість „іде“ — „идеть“, „ріже“ — „рѣжетъ“, „кричить“ — „кричитъ“, „милий“ — „милой“ і т. д., — перекладачі робили ту музику дуже зручно, чухрали, як Москалі кажуть, „безъ зазрѣнія“; коли-ж неможливо було відкрутитися голим переписуванням, а треба було сказати щось від власного розуму, так вони [метці — нівроку!] або викидали найкращі часом місця, або лишали українські слова та вирази без жадного перекладу, в повній непорочності, іноді тільки підкрислюючи такі камінці „преткновенія“. Отсим робом задержалось без усякої потреби чимало слів українських, що мають собі буквальні рівнознаки в мові московській і не можуть бути полишені без перекладу, раз є метою зробити переклад. З якої рації я-б лишав такі слова, як на пр. свекруха, жито, палиця, очіпок, сховались, птахи, кочерга, безголов, алідні, вечерять, „дѣвчина“ і т. н., або на що-б я вживав такі вирази, як на пр. „тѣмъ часомъ“, „жито жати“, — ритми на зразок: „козакъ — байдакомъ“ і т. н.? Це однаковісінько, як би ми Українці, перекладаючи який московський твір, писали: „свекровь“, „рожь“, „лепѣшка“, „шовойникъ“, „спиритались“, „итици“, „ужинать“, „дѣвица“ і т. н. в тому-ж роді. Про нас кажуть, що ми гребемо, відки лиш мога, або куємо слова! на се краще нічого не відповідати. Куємо... нехай буде й так... то наша доля... Що-ж, коли ви, добродії, з неба впали цілком готовими та виробленими, з тим багатством та мельодійністю мови, якими хвалитеся нині... не всім таке щастє... тож доводити ся й кувати... відповіді в таких справах не дають... то — природне право людини чи народности, як само життя не вами дароване... Та що сказати, коли з'являють ся ковалі в такій багатій та розвиненій мові, як московська, та ще такі забісовані ковалі, які нам сіромахам і не снили ся, — що, питаю, казати? Хто дасть на те відповідь? Хто не кричить про українських письменників, що вони не розуміють мови свого люду, що вони втворюють якусь власну нісенітницю; яке ледащо, що часом не знає двох слів наших, не репетує в тому напрямку? Ми звикли до того галасу, він не вражає нас більш, як усе, що висловується не з сути річий, а з уваг „особливої вдаті“, — не вражає і не здужає вражати, як не вразять ожиліні лікарські засуди міцного організму, що не стратив у собі здорових зародків киучого, нехай навіть на який час придавленого обставинами життя... Та що сказати, коли представники народности більш щасливі, як ми, більш багаті — на освіченості, — народности,

що по праву може хвалитись мовою Пушкина та Лермонтова, не розуміють рідної мови, а своїми творами показують досить виразно, що закони тієї мови навіть не про них писані; що, питаю, сказати? Щоб не бути голословним, прошу полюбovati хоч з отсех перлів. Перекладаючи зяспів „Думи мої, думи“..., д. Гербель каже між иньшим:

.....„Думи мої, дѣти,
Для чего любилъ васъ, для чего ла-
[скалъ?]

Иль заплачетъ сердце хоть одно на
[свѣтъ,

Такъ, какъ я надъ вами? Можеть,
[угадаъ...“

Не кажу вже про те, що само „иль“ здасть ся нам дуже немелодійним, але воно тут й не до мими, бо краще по московськи висловитись:

Заплачетъ ли сердце...,
тай з оригіналом вийшло-б згідніше.
Той же таки Гербель так далі перекладає:

...„Или сердце, или очи
Каряя найду я,
Что заплачутъ и надъ вами —
Больше не хочу я...“ [18 ст.]

Не знаю, по якому це буде, тільки не по московськи: і не граматно, і на комт змислу... тее...

Перекладаючи „Перебендю“, Гербель вживає такі речення та форми:

...„На базарѣ — „Лазарѣ“-пѣс-
Аль, чтобы люди знали, [ню,
Запоеть, какъ Съчъ родную
Войски розорали...“ [22 стор.]

Розмовляючи прозою, ніхто не скаже ні „Лазарѣ-пѣсю“, ні „аль“, ні „войски“, — останній форми в московській мові годі шукати; це вже буде той „волянік“ чи коване, якими люблять Москалі дорікати нас, Українців, — та хороша, яку вони звикли валити з власної голови на нашу.

В поезії „Тяжко важко в світі жити...“ Гербель перекладає між иньшими:

...„Аль пришлося не по сердцу,
Какъ съ тобой спознался?...“ [60 ст.]

Оте „аль“, що по двадцять разів повтарається на сторінці, та оте „спознался“, це — такі цвѣти, що аж за перекладача сором робить ся.

...„Съ кого они портреты пишутъ,
Гдѣ разговоры эти слышатъ?“ —

Мимохіть пригадують ся вірші Лермонтова, бо-ж справді, де вони, перекладачі, чули отакі розмови?

„А если и случилось имъ,

Такъ мы ихъ слушать не хотимъ“, — продовжили словами того-ж поета.

Так саме: може й доводило ся їм чути вирази на зразок „аль“, або „спознался“, бо чого пак на світі не почуєш [у Толстого на пр. один мужик зяспів „дѣйствительно“ каже „двустительно“, не розуміючи того панського слова], але людий освіченіх та ще й поетови слід би розуміти свою мову на стільки, щоб відіржати шненицю від буряну, знати що, відки і коли брати; нехай, повторю, й доводило ся їм чути, але ми, Українці, не хочемо слухати їх „яничів“, принаймні в перекладах

творів дорогого нам Шевченка, не хочемо знати тих на свій лад „двустительно“, якими пістрить весь збірник. Такі вирази Гербеля, як на пр. „востепеняхъ ли“ [92 ст.], „кличеть мать ѳѳ вечеря“, не докличеть дочку [Катерина, 94 ст.], „сердце вянеть, распѣвая, какъ причину знаетъ...“ [ibid.], „охъ, чего въ огнѣ пожара я вчера не сгинулъ!“ [Гайдамаки, 236 ст.], або

„Одного отца вѣдь дѣти —

Жить бы, веселить ся...
Не умѣли, не хотѣли —
Надо разойтись я...“

[Гайдамаки, 235 ст.], — вони або недотепні, або грішать проти складу мови московської, або не дістали ще прав горожанства в письменстві. Хто-ж бо такі з Москалів говорять: „Чего я не сгинулъ?“... А що до виразу „разойтись“, так це така клясична цяцка, що й галицька „кацапорутенщина“ не вигадас краще. Та пострівайте, дд. читачі, чи-ж те ще буде?

Гербель — родом з німецької сім'ї, вчив ся та ріс у Ніжині, значить не справдешня „русская душа съ падапльокою“, міг і схибнути та помилитись, хоч воно для знаного поета й ніяковось. А от візьмо хоча-б Мей, з котрим укуні Гербель перекладавав значну частину „Гайдамаків“, саме „Галайда“, „Бенкет у Лисянці“, „Гонта в Умані“ та „Епільог“. Хоч Мей теж не щиро московського роду, як більша половина найвідатніших писателів московських, але він так „обрусаньотився“, що й річи не може бути про його чужоземщину. Які-ж уступни подибуюмо ми в перекладах цього поета? Та не згірші від Гербелевих, щоб не сказати зайвого. Та-ж сама язикова „двустительность“, ті-ж самісінькі хибі супроти складу мовного, ті-ж самісінькі пориви ковальські. Що на пр. сказати про такі вислови, як: „времени потрапа“ [242 ст.]; „ниполячки“ [242 ст. — по якому се?]; „а тѣмъ часомъ гайдамаки ставятъ вдоль базара столъ да столъ...“ [243 ст.]; „горя не уважимъ...“ [244 ст.]; „я въ него удался“ [246 ст.]; „весна... поднесла землѣ барвинокъ...“ [262 ст.]; „солица мало, рясокъ мало...“ [262 ст.]; „злота братьевъ вдвое...“ [262 ст.]; „конныя пародови“ [264 ст.]; „благо-невелички“ [264 ст.]; „ужъ я не увижу ихъ чорныя брови“ [268 ст.]; „послѣ ужина, вечера...“ [269 ст.]; „ой, мой батька арендаръ, чеботаръ...“ [269 ст.]. До якого гурту треба зачислити отакі заходи перекладарські? Та може д. Мей зручнійш виравив ся з перекладами, що творив самостійно, як от „Наймичка“ та деякі неси дрібненькі? Де та! У своїх самостійних перекладах він навіть далеко гірший та недотепнійший. Памятаєте прості, безхитрі слова Тарасові:

„Після Пречистої в неділю
Та після першої, Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
В брилі на присні...“

Якже вдумував ся передати їх Мей?

Та я-б не йняв віри ушам своїм, коли-б не мав перекладу в себе перед очима. Послухайте, люди добрі, коли не чули:

„Введенъ е разломало ужъ ле-
[денье;]

Прошла и первая недѣля. Въ во-
[скресенье.. и т. и. [150 ст.]]

Начитавши такі перли, я просто не міг стяжати ся з перекладарської сьмливости д. Мей, мов би мене хто обухом по потилиці геннув. Що-ж мусить відчувати Москаль, сніткавши ся з такими несподіванками словесними? Нам, Українцям, не силля ся навіть можливість таких перекладарських еквілібрацій та такого нівечення рідної мови, яку оце добачаємо в д. Мей. Такі перли не пошкодили-б навіть галицькому Маркову і т. и. Нехай лишень тепер який учений Москаль, от хоча-б д. Пипін, насмілитъ ся закинути, що галицькі кацапо-рутенці пишуть такою мовою московскою, якою жаден народ в світі не говорить, — представники галицького москвофілства з піднятими до гори головами можуть відстрілювати ся за таких твердинь, як Гербель зі своїми „аль“, або Мей зі своїми клясичними „теденями“, і взагалі стануть зсилатись на „Кобзарь Т. Шевченка в переводѣ русскихъ поэтовъ“...

Або як переложив д. Мей Тарасові слова:

„А наймичка, у порога,
Вхоплася руками
За одвірок, тай зомліла.
Тихо стало в хаті,
Тільки наймичка шептала:
„Мати... мати... мати!“

Що-ж вийшло у д. Мей? І сьміх і горе! Але любуйте самі з того добра, що нам з братерської ласки підносить шановний перекладач.

„А батрачка за дверями,
Въ косяки вѣвнясь руками,
Словно мертвая стояла...
„Мать... мать... мать...!“ она шеп-
[тала“ [145 ст.]

З страшного, пекучого „жалю“ д. Мей, як бачите, спроміг ся лиш наробити „сьміху“, та ще й якого! Д. Мей і в головах звичайно не клав, щоб могла вийти якась непоетична двоємисність, яка справді вийшла, але така авторська необачність, то пак сама з себе чимала хіба, не кажучи вже, що переклад і без того — ні к бісу. Дивус нас одно: як Мей не здужав відчути тієї разючої кажонії, що виплила з його перекладарської недобайливости чи недотепности; як в ньому могли на сей раз пригаснути всякі естетичні почуття, котрі у нього, скільки відомо з иньших творів, мали ся?!

З наведених вище вірців уже добре знати, на скільки справді вартні сі переклади. Даремно-б ми стали шукати в них Шевченкові сили та краси, або хоч формальної близькості до перетворів. Ось кілька вірців тієї нікчемности, якою виражають ся цілий збір-

А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате!
„Скажи враже, як пан каже:
На те він багатий“.
Гербель переклав так:
„А щоб люди не чуждалися,
Потакай їм, баром! —
Скажи, враже, як пан каже:
Онъ богатъ не даромъ“.
І це зветь ся перекладом? Господи,
твоя сила...

В пісні „На що міні чорні брови“
слова „чорнявому зрадливому“ перекла-
дені: „чорнобровому злодѣю“...

В пєсї „До Основ'яненка“ подибу-
ємо такий уступ:

„Тяжко жить съ врагами!
Поборолся бы я съ ними,
Лишь была бы сила,
И запѣлъ бы — былъ и го-
лосъ —

Да е судьба сломила...“

Чи є-ж в сьому уступі хоч який
натяк на характерне, повне невимовної
гіркоти: „та позички з'їли“, — не ка-
жучи вже про власні вигадки перекла-
дача?

Досить вільно, а до того цілком не-
зручно переклав „Гамалію“ д. Берг.
Хоча-б тобі невеличкий відбиток того
палкого завзятого, тієї сили та краси над-
звичайної, яку додаємо в сьому творі
Шевченковому. Вийшов не переклад, а
якесь старечє, безсиле плямканнє, без
ніякого хисту.

„Реве лютє Византія,
Руками берег достає;
Достала, покинула, встає —
І на ножах в крові німіє.“

Ті міцні, енергічні слова Берг пе-
редає так:

„Вотъ ужъ близко, доплыла,
И на пикахъ замерла.“

Де тут хоч крихітка того бойовни-
чого духу, яким перенятий „Гамалія“
в Шевченка?

До вільніших та найпоганиших тре-
ба зачислити і переклад „Гайдамаків“.
Багато пропусків, власних вигадок, не-
певностей то що. Переклад очевидно
робив ся навмання, аби як, в наслідок
чого виявилась повна його недотепність.

А в вечері мій Ярема
[От хлопець звичайний!]
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану...“

передано:

„А подѣ повечеръ — вотъ чуд-
[ной-то —
Съ нею распрощался,
Чтобъ Максимъ не разсердился...“
[260 ст.]

і все в тому-ж роді.

Не можемо вважати вдоволяючим
і переклад „Причинної“ зроблений Кре-
стовським. „Така її доля“ вийшла яко-
юсь брідкою пародією, — краще-б д.
Крестовському не братись було за таку
річ. Збірник взагалі має служити кра-
снословним взірцем того, як не слідує
нівечити чужих, а переважно таких, як
Шевченкові, творів. А сі переклади
про те самі ставали оригіналом для пе-
ресьпіву на деякі інші мови! Так д.
Халюпа переклав по чеськи Шевчен-
кову „Хустину“ та не з першотвору, а
з Мейового перекладу тієї пєси під заг.
„Navrát z vojny“ [в збірці „Niva“ вид.
Сімачка 1885 р. в Празі]*). Без читан-
ня легко уявити собі, що то мусять бу-
ти за пересьпіви.

Цікава річ: взяли ся за переклади
поети, більш або менш визначні в пись-
менстві московському, а про те що за
нікчемна та бездарна праця вийшла!
От Плещевъ — один з найкращих по-
етів російських, Мей зробив непоганий
переклад „Табору Валєнштайнового“
з Шіллєра, а також деяких пісень з Гай-
ного та Беранжого; Гербель не без
успіху перекладав Байрона і ин. поетів
світлової слави. Чого-ж вони спіткну-
лись на творах Шевченкових, чого їх
переклади в даному разі такі невдачні
та безсилі?

Перекладати Шевченка не така лег-
ка робота, як очевидно здавала ся
поетам московським, що не перекладали,
а швидко перенесували його на свій
лад. Та дуже добрий переклад Тара-
сових творів на московську мову по на-
шій думці ледве чи й можливий, навіть
тоді, коли-б за працю взяв ся геній,
рівнодушний Шевченкові. Природна сна-
га та краса кожної окремої країни, як
сама духовна міць та краса кожної окре-
мої народності, можуть бути висьпівані
вповні та знайти цілком придатний ви-
раз для себе, або, як кажуть, втілити
ся — тільки в рідних звуках даної кра-
їни та народності, — всяка друга мо-
ва тут буде недовершеною, чи навіть

*) Василь Лукч: „Нові переклади Т. Шев-
ченка“. Гл. „Зоря“ 1889 р. Ч. 4-а 6-7.

безсилою, щоб вичерпати та висловити
всю міць, красу та глибоку духовну твор-
чості країни, котра таким робом му-
сить запропаститись для світла, лиши-
вшись без ніякого користного впливу на
виріб поступу загально-людського, се-б
то стратити всяку вагу космополітичну.
Шевченко на скільки був дитиною сво-
єї країни та народності, а яко поет-
Українець так художником та непере-
датно зачепив у своїх творах вияв духа
та життя властиво українських, так по-
ставив та показав перед очі світлово-
ту окремішню самотню в межах свого
грунту породу українську з її багатими
в зародку дарами краси та сили вну-
трішньої, внісши тим щось нового, до-
ти незнаного або мало-знаного, в скарб-
ницю духовних здобутків всьогосвітних,
як не міг зробити того ніхто другий,
а тим наче — чужинець та ще в мові
чужій, далекий від самої природи укра-
їнської. Але що-б міг дати світлово
Шевченко, яка доля спіткала-б його,
коли-б він пішов по слідах багатьох та-
лановитих Українців та опинив ся в та-
борі „добродійському“? Він був би не
останнім поетом і в Московщині, та
певно не мав би ніякого значіння ко-
смополітичного, яке безперечно має нині.
А коли-б спогади дитинства чи які
інші почуття і потягли часом до сю-
жетів українських, то обробляючи їх
в мові чужій, він певно плував би се-
ред отих незрозумілих, цілком прик-
рих „аль“ та „иль“, яким виблискують дд.
Гербель та Мей з спільниками. Хто на
пр. знає Гребінку, яко письменника
московського, з п'ятьма томами його тв-
орів московських? Про те капинка тв-
орів, написаних ним в рідній мові укра-
їнській, на дуже довгий час, коли не
на віки [бо що на світлі вічне?], збе-
режуть від забуття та заглади його імя.

Московські переклади Шевченкових
творів могли-б подати добру науку га-
лицьким кацано-рутенам, коли-б вони
мали чим слухати та розуміти. Вже-ж
між ними немає ні Плещевих, ні Мейв,
ні Гербелів... що-ж вони можуть зроби-
ти на користь не кажу вже світлово, а
хоча-б власному народови, навчено ви-
дираючись з того природного ґрунту,
на якому єдино щось тільки й здуха-
ють зробити? Буде, кажуть, каяття. —
вороття не буде. А що нарешті прийде
час каяття — ми в тому більш ніж певні

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКІ ДРАМИ

на сьогорічній конкурсї галицького Виділу краєвого.

Огляд М. Грушівського.

На конкурс галицького Виділу краєвого сього року на-
слало всього 15 пєс, але виключивши ті, що не визначають
ся літературними прикметами, зістанемо ся при сімох, і про
них скажемо кілька слів.

Перше місце що до суцільності, ефектовності й по-
етичності вражіння, на нашу думку, займає історична драма
в пяти діях „Ясні зорі“ Б. Грінченка [В. Чайченка].
Історичного в сій драмі правда не багато; се відчував мабуть

і автор, означивши, що дієть ся се „у Царгороді часу мину-
лого“. Місце акції — гарем турецького баші; дієві особи —
крім самого баші — його жінка Аміна, невістка з Волини.
як показуєть ся потім, козак-невільник Дмитро й його жінка
Олена. З розмови невістки бачимо, що дієть ся воно за
часи Многогрішного й Дорошенка, але могло то діятись
і в XVI і в XVIII в., — ситуація завжди загальна.

Зміст драми такий: Аміна, дитинство баші, мучить ся

гаремним життям, жадає вільного кохання. На той час з'являється при дворі баші новий невольник Дмитро; його остра удача, незвичайні річі й краса звертають увагу знудженої Аміни. А Дмитро сей козак не аби який: він вихований на класичній літературі, вчився в київській Академії, під козацьким убором його блискіє серце вразливе й чутливе до краси; він і в неволі понався тому, що ідучи стеною з Січи до дому, вдав ся в мрій:

Стени широкі,
Високе небо та пташки співочі,
Та сонце золоте — краса велика!...
Ту бачивши красу, про все забув
І думав я про Грецію, про Рим —
Як гарно їх описують поети,
Що як то добре там, краса яка!
А в нас чи менша краса хіба?
Чому-ж ніхто і нашої не сплине?
Як би списав, то краще би було,
Ниж у Вергілія, чи там у кого. —
Та тільки, що нема кому списати.

На такого приклонника й знавця краси не могла не зробити враження краса Аміни, хоч він і лишив на Україні влюблену жінку. Аміна настановляє Дмитра садівником, а прикликавши до себе одного разу, вивирає в нього признання, що її кохає, й віддає ся йому. Та серед того раювання несподівано в гарем прокрадається ся Дмитрова жінка — героїня Олена, що перебралась паробком прибула до Царгороду з польськими посланцями й наїшла свого Дмитра, аби його викрасти. Але хутко прийшлося їй переконатись, що Дмитро не радий її приходу, що його вже не тягне на Україну; причину вона вгадує зараз, але по хвилі розпук починає енергійно промовляти Дмитрови до совісті, страхає його перспективою каяття за зраду:

Згадаш ти свій рідний край тоді.
Усе згадаш! Мов яка сила
До тих степів лісів, зелених лук
Тебе потягне: степ дихне на тебе
Своїм диханням, і Дніпро старий
Мов зашумить порогами до тебе,
Квітки запахнуть ріди запашишме,
Ані ж всі пишні бісюрмеські квіти;
Страше ною лудогою загудіть,
За пісню, що дома ти співав,
За рідкими, що дома кипув ти...
Ти мов почувши з Запорожа крик:
Сюди! до бою за народню волю!...

Дмитро опам'ятав ся і в ночі умовляє ся тікати разом з нею. Але служниця Аміни, знаючи руську бесіду, підслухала се все й переказала Аміні. Завістне чуття обіймає її; вона змовляє ся з служницею зловити втікачів. Так і стається; Аміна сама злорадно дає знати їм, що виходу нема; Дмитра з жінкою зловлено й ув'язнено. Але зараз же в серці Аміни закрадається ся неясне сподівання каяття. Вона приходить в тюрму до в'язнів знущатись над ними, але слова Олени промовляють їй до чуття — вона признає ся, що й вона Українка, а разом з тим відідають і її заміри що до пікети. Дмитро з жінкою кличуть її тікати, але вона на те не зобуває ся: випускає їх та просить собі лише хрестика лишити. Вона перейнята чуттєм наближення смерті, але думка про примирення з Христом усуває всякий страх. Тим часом прибічник баші Халиль, що від давна даремно освідчує ся Аміні зі своїм коханням, вислідивши, куди мала піти Аміна, спроваджує до в'язниці башу. Аміна заявляє, що вона вирікає ся ісламу, Халиль повідає про любов її до Дмитра, й Аміна гине під князем баші, повторюючи слова невольничої молитви, що просить визволення „на тихі води, на ясній зорі“.

Песа визначає ся простою й симетричною конструкцією; акція розвиває ся з самих характерів, з психологічних мотивів, а не механічних інцидентів. При тім вложена вона в гарну, поетичну форму, а автор не заважає далеко в ліричні екскурсії. Слабша сторона, на мою думку, лежить в самих характерах. Досить не природно являється ся особа Аміни; вона Українка, лише п'ятий рік в неволі, а коли виступає — бачимо в ній одаїску, цілком перейняту гаремним світоглядом, так що поведіння її слава Дмитра її зражають, а вона навіть застановляє ся над таким питанням, чи можна любити невольника. Неприродним здає ся її розпитування в Дмитра про красу України; сама вона при тім

не зраджує нічим свого роду, аж доперва як Олена починає говорити за вітчизну, видає свою тайну. Зауважу, що двічі спогади Олени про красу України виступають жагучою силою в пєсі — що до Дмитра й Аміни, се також є вада архітектонічна.

Не конче вдав ся авторови й тип Дмитра. Такий козак — поет і аматор краси міг трапитись в Січ XVII в., але все таки типовим заступником її бути не може, й оповідання, як Татари зловили його серед класичних мрій, може зробити скорше комічне враження. Удача його — податлива, пасивна, і не надає ся типовому невольникови. Особливо єї ознаки виступають виразно поруч із енергійною, героїчною фігурою його жінки; треба признати, що сей тип героїні добре переведений в пєсі. Другорядні персони, як баша, служниця, злодій Халиль трохи шаблонні. Далеко ліпша й типова фігура старого невольника Українця Панаса, запеклого ворога бісюрмеського й „вічно незадоволеного раба“.

Тому-ж авторови належить комедія в IV діях „На хмаріло“. Акція її переходить в лівобічній Україні сучасній. Головною особою є Павло Левчук, інтелігент з шляхетської родини, що з ідеї став сільським учителем, а разом культурним провідником села. Залюбившись в свою ученицю Марту Юрченківну, забирає ся він до шлюбу з нею, тільки не знає, як би до цього прихилити свого дядька, зруйнованого панка, перейнятого дуже високими шляхетськими поглядами. Дядько потребує грошей, і Павло устроє так, що громада має купити в нього дуже вигідно для себе ґрунти й спарцелювати; в сій справі старий Левчук приїздить на село, а Павло користує ся нагодою, щоб оповісти про свої заміри що до шлюбу. Як треба було сподіватись, Левчук і чути не хоче за шлюб з „мужичкою“; грозить ся позбавити Павла прав на спадок по собі [в дійсності дуже проблематичний], а коли Павло обстає — приходить до способу його змусити. Він заявляє Юрченкові, батькові нареченої, виборному від громади в справі купна землі, що не продасть землі інакше, тільки щоб Юрченко віддав доньку за иньшого — за парубка Грицька Ківшенка. Юрченко понадає в тяжку колізію — з одного боку шкода громади, бо їй ґрунти потрібні, хоч на Амур іди без них, з другого — шкода дитину силувати; громадська ідея бере перевагу, й Юрченко умовляє доньку, а тій дівчині, також перейнятій громадською ідеєю, думка про громадську нужду вдаряє по нервах. До того ще й сам Грицько не хоче женитись з Мартою, бо любить иньшу. Заходи Павла, щоб укоськати дядька, не помагають, але випадок розв'язує трудну ситуацію. Левчук, не продавши землі, шукає в кого небудь позичити грошей і звертає ся до сільського жмичу Кожуренка; але Павлові попали в руки папери дядька: він ними переконує Кожуренка, що Левчук зруйнований чоловік і відбирає тим можливість позички; разом пускає чутку, що селяни заходжують ся купити землю де инде. Левчукову треба грошей і він нарешті мусить відступити від свого вимагання що до Марти й сам запобігає селян, аби купно землі дійшло кінця. Перешкоди до шлюбу Павла з Мартою зникли, хмара перейшла.

Комедія здає ся мені сценічною, акція йде жваво. Левчук і освічений Москаль Тимоха представляють комічні фігури й дуже потішають собою справді читача; не один усміх будить і поважний воркотун-сторож; жава наречена Грицькова теж оживляє акцію своєю амилу „бой-дівчині“. Головна вада пєси, що розвивує ся вона щасливим випадком і то досить банальним — що Павло перехоплює папери свого дядька. Не можемо згодитись з автором, що вимагає, аби роля Левчукова вела ся по російськи: се вже ультра-реалізм; ставши на сей ґрунт, мусимо ми, виводячи в історичних драмах Поляків, давати їм ролі в польській мові, а нарешті можемо закладати, щоб в „Дон-Карльосі“ говорилось не по якому, тільки по гіспанському.

Типи, виведені в пєсі, не нові, але, думаю, публіка буде бачити сю пєсу з охотою задля її жвавості, комізму й кількох гарно змальованих ідеальних поступових фігур, що представляють ідею зближення інтелігенції з народом дорогою освіти.

Комедія в 4 діях „Торговля жемчужинами“ Григорія Цеглиньського заснована на аномальних обставинах,

в яких стоять сучасні дівчата-відданиці в громаді т. зв. інтелігентній галицькій, являючись в ролі „жемчугів“ виставлених на продаж і продаваних першому ліпшому. Речником провідної гадки виступає одна з дівчат менша Калитківна Ольга, учителька, що висловляє потребу, аби дівчата здобували собі незалежне становище в громаді своєю працею, а сьміховинні події, що трапляються з її сестрою й подругою, дають їй можливість потягнути за собою й тих.

Автор виводить на сцену дві буржуазні родини: Калиток і Точок; кожда має відданицю й жениха, але тримають ся в сій справі різної політики — Калитки удержують свого жениха, кандидата урядницького Бігунця вже х літ, ждучи, коли він буде іменованій і оженить ся; Точка хвалить ся тим, що своєму Головиці, кандидату адвокацькому, нічого не дає й страхає Калиток, що їх жених, скоро дістане уряд, втїє. Так і стало ся: Бігунець, іменованій комісаром, уважає Калитківну вже невідповідною парю й присилає зараз лист, де виправдує ся волею батьків своїх. Але Головка, зміркувавши що Калитківна, не вважаючи на всі гроші, по-видавані Бігунцеві, стоїть материяльно все такі ліпше, як Точківна, перемиляє курс: рекомендованій Точкою Калитці для процесу проти Бігунця, осявідчаєть ся з першою-ж візитою Калитківні, і та згоджуєть ся. Та тут в справу мішаєть ся менша Калитківна, згадана Ольга: вона скористала з обставин, щоб намовити Точківну йти на практику учительську, а тепер хоче до того привести й свою старшу сестру, а zarazом осоромити несовісних женихів. За посередництвом сина Точки Леоніда, залюбленого в нїї, розпочинає вона атак на Бігунця; Леонід, вступивши в веселе товариство Бігунцеве, своїми оповіданнями нищить його кредит по всіх шинках. Бігунець засипаний позвами вірителїв, і в сей момент приступає до нього Головка з пропозицією оженитися з меншою Калитківною. Головка при тім має на оці, що жарно-травного швагра легко можна було-б сплатити з претенсій на тестеву спадщину і самому зістати ся повним власником Калитківського маєтку. Бігунець пристає без наміслу на сей проєкт, старі Калитки згоджують ся, і Бігунець їде осявідчатися, але Ольга направляє Бігунця в инший бік — до своєї старшої сестри Марії, його попередньої зарученої. Головка попробував сперечатися, але на останку уступає й згоджуєть ся помінитися ролями: він посватає Ольгу, а Бігунець Марію. Тут приходить і розвязка: дівчата дають добру відправу женихам, Марія згоджуєть ся з поглядами Ольги й її проєктами, а Ольга приймає осявідчення Леоніда.

Акція ведеть ся жваво, завязана, як бачимо, дотенно, але що виграв вона на жвавости, то, треба признати, програв на натуральности: особи порушують ся трохи механічно, як маріонетки, занадто скоро виконуючи волю автора, а ціла акція через те прибирає трохи карикатурний характер, шарж. Можна зробити закиди також і деяким поодиноким частям: так Ольга вже має за багато промов на тему ненормальности сучасного становища дівчат і потреби для них самостійности; єї промови часом за довгі і визначають ся сухим, проповідничим характером. Фігура Леоніда не досить природна, занадто наївна, а його роля Валенрода в товаристві Бігунця не кінче вижеть ся з проповідничим запалом до моральної поправи Бігунця et consortes. Поводженє Марії в сцені, де вона дає слово пристати до проєкту Ольги, як би Головка її покинув, здаєть ся мені також ненатуральним. Може було-б добре змінити і заголовок, поставивши замість „жемчугів“ [слово перське, уживане в російськїм] загально принятє слово „перла“. За всім тим неса, мені здаєть ся, буде йти з успіхом, деякі позиції справді комічні, декотрі постаті, як батьків, Головки, по часті й Бігунця, випали досить щасливо, а провідна гадка комедії заслугоує признання.

З иньших неса „Кандидат“, комедія в трох діях д-ра Я. Невестюка, може мати чи не найбільший успіх на сцені, бо переводить акцію серед сучасної галицької інтелігенції і бере цілком нову тему.

Адвокат Мекелита кіндикує на посла до Сейму і для агітацій їздить по краю. Рівночасно знаходить ся кілька кандидаток на паню меценасову. Родина панського управителя Страшинського, запросивши Мекелиту в гостину, сподїваєть ся при сій нагоді причарувати його одною з своїх доньок.

З таким же замір-м прибуває до Страшинських пані Козловська, удова: вона спекулює на політику, удає агітаторку в інтересах Мекелити й привозить з собою двох селян. Та з них один — Гарбар зараз же починає різати verba veritatis Мекелиті, що піддаєть ся впливови панської Кануї. Не вважаючи на те, п. Козловська з своєю політикою цілком опановує меценаса й вириває вже в нього осявідчення, але сю справу розбиває сьмілим атакм п. Страшинська, оголосивши п. Козловську зарученою за иньшого аспіранта, а до того прилучаєть ся й Гарбар, що зражає політичні подвиги п. Козловської й вичитавши добру науку меценасови, вириває його з панських покоїв та веде на агітацію по селах.

Автор мав на меті висьміяти „заступників народа“, показавши їх такими легкодухами, готовими до збочення з своєї політичної дороги на перший кив-морг якої небудь добро-дійки, а в противність виставляє дійсного політика-селянина. Але сей контраст впадає в карикатуру — меценас з своїм ад'ютантом занадто вже легкодушні, і Гарбар по просту може глузувати з них, аж трохи дивно, що він все таки уважає Мекелиту по тому всьому добрим материялом на посла: атке не поїде він його ад'ютантом і до сейму! Далі, акція розтягнена побічними деталями, занадто багато дано місця і циданням до п. Козловської її иньшого аспіранта, — се все ослаблює суцільність та інтерес акції. З сих побічних щасливо за те випади сцени, де виступають боагуз учитель з паном Страшинським, що все боать ся, як би не стигнути на себе гніву старости. Брак викінчености й суцільности легко об'яснити невинністю ще пера автора, що при тім показує місяцями справжній талант.

„Беата і „Гальшка“, історична трагедія в 5 діях, обробляє ще раз звістну історію Гальшки Острожської. Переказувати її зміст для того нема потреби. Мущу зазначити, що взагалі ся тема, на мою думку, вибрана нещасливо — раз, що для так звисного й стільки раз обробленого сюжету треба особливого хисту, аби влити в давні міхи нового вина, а друге, що так пасивна цілком фігура, як Гальшка, ледви чи надаєть ся для центральної особи в трагедії. Поминаючи деякі подробиці [на пр. анахронічний спосіб поведження осіб, неприродні речі, вложені в уста діячів; цілком модернізована мова; князь Стучцький чомусь зветь ся Слукм; сцена з стріями в львівськїм монастирі здаєть ся мало природна і т. п.], взагалі неса оброблена старанно, але на сцені, здаєть ся, виглядала-б монотонно й нудно, особливо закінчення її розтягнено й усе йде в сумних тонах без якихось перемін.

Драма в 5 діях і 10 відмінах „Несамовиті“ порушує незвичайно цікаву, хоч і не нову взагалі тему — боротьбу „батьків і діттих“ в сфері селянськїй. На сей раз їде акція на ґрунті глухого гуцульського села. Гуцули темні, забрані в руки жидовою, спіячилились; але школа виховала молоде покоління, переняте громадською ідеєю, сьвідомостію про потребу осявіти і підвищення морального й материяльного своїх земляків. На чолі їх стоїть Микола Сівчуків, вихованець рільничої школи. Молода громада згрупувалася й переняла в свої руки провід села, вибрала з поміж себе віята й раду, піднесла школу, заложила читальню, християнські крамниці, заходила ся проти пьянства; село піднеслось до непізнання, але zarazом піднялось і страшенне незадоволення проти „несамовитих“ молодиків. Старі проводирі села зражені, що їх відперли молоді й хочуть їм розказувати; пригадують за „веселі“ часи, коли так гарно в селі забавлялись, коли весілля тягло ся від неділі до неділі, а на похоронних обїдах цілий спадок по небіжчику пропивав ся; жид арендар Манашко, легко зрозуміти, являєть ся душею тієї опозиції; проти несамовитих підіймають ся різні обвинувачення, що вони в Бога не вірують і т. п. Проти Миколи так під'юджують батьків, що вони хотять його протаняти, а батько його дівчини, колишній віят Курій, і слухати не хоче за такого зятя. Він проти волі дочки заручує її з немилим і береть ся готуватись до шлюбу. А тим часом арендар Манашко вигадує штуку: намовляє якогось нетягу, щоб підпалив церкву й під огонь вивабив Миколу. Миколу зловлено ніби на горячїм учинку, побито й ледви живого віддано до криміналу разом з деякими товаришами. Стара партія триумфує. Курій знов

війтом, і в раду увійшли його заступники, село знов ходить п'яне, школа упала, і Манашко може лише радіти. Сівчуки що пороздавали, що попрошували й зійшли на прохаків. Курій справляє весілля, але донька його тікає й подаєть ся до міста, де в криміналі сидить Микола. Вона опізнюєть ся: Микола вмер. Довідавшись се від його товариша, вона топить ся, а зараз потому нетяга-палій притаскав Манашка до міста, щоб викрити сю справу, не стерпівши своєї гризоти. Старій партії приходить край. Сівчуки не знають де дітись від розпукки, довідавшись, що виреклись і проклинали невинного сина, а Курій коле себе ножем, дізнавшись про смерть доньки й Миколи.

Перша половина драми, що представляє нам ситуацію на селі й боротьбу двох партій, гарна й дуже цікава: гуцульська громада виступає реально й характерно; треба запотувати й мову з відданем місцевого кольориту; акції властивої й тут нема, але вступний сценам можна се дарувати. Але потому [з сцени в коршмі на приклад, ба навіть вже з другої дії взагалі] наступають поодинокі картини, задля яких часом шкода й заслону підіймати: така 1-ша відслона третьої дії, де бачимо Миколу побитого в батьківській хаті; 3-тя відслона, де зовсім епізодично, лише для схарактеризовання ситуації на селі виступає учитель з своїми клопатами про неохоту громади до посилання дітей до школи, відслона, де Микола умирає, а його товариш виголошує в просторонь довженну і тяжку, хоч і симпатичну промову на тему перемоги правди і т. п. Закінчення — смерть Курія здаєть ся нам мельодраматичним, що ліпше-б опустити. На нашу думку в теперішній формі ся драма ледви чи могла би виставлятись, але її можна-б переробити, позливавши ті дрібні сцени до купи, а й тепер в читанню, думаємо, була би вона досить цікава.

Історична драма в п'яти діях „Чураївна“, як значить ся на обклашці, взята з старої повісті ки. Шаховського: „Маруся, малоросійская Сафо“, обробляє звісну тему про отруту невірною Гриця. Маруся Чураївна, дівчина-поет, любить козака Гриця Бобренка, той її також, але під впливом матери змінює свої симпатії, занедає Марусю й починає лицати ся до иншої дівчини. Ся переміна стаєть ся підчас походу; дарежно його земляк Кіндрат, сам закоханий в Марусю, для щастя Марусиного пробує його назад до Марусі привернути. Грицько завагає на час, але вплив матери робить своє. Тоді Маруся труїть його на вечерниках, а далі й себе.

Тема отже не нова; композиція п'єси слаба; з техніч-

ного боку передовсім унеможливилює виставу велике число відмін. Далі, є багато неприродного, натягненого: так нещасливою здаєть ся сцена з дітьми, що грають ся в війну, і несподівана лють Бобренчихи; такі деклямації козаків на різні високі теми підчас війни; мало потрібне виступлення Грицькового батька, аби дати синові нотацію; мало природні розмови молодич перед вїздом Богдана у Київ і т. п. Взагалі в п'єсі за багато деклямації і мало акції; діячі все говорять і все про високі теми і високим стилем.

Що до характерів, то характер Грицька вже занадто слабкий, непостійний, улеглий всяким впливам; його поведження мало умотивоване психологією; на пр. його запал до військової слави приходить зовсім несподівано, а ватання між Марусею й суперницею занадто вже неприродне. В Марусі цілком слабо переведено психологічну характеристику, коли вона задумуєть ся отруїти Грицька; взагалі закінчення не вдалось авторови цілковито. Що є в сій п'єсі гарного й примушує з утіхою читати, забуваючи всі ті архітектонічні вади й неприродности — се гарна поетична форма, ліричні уступи, часто зазначені чистою поезією. Доволі навести на пр. вступний монолог Марусі:

„Ой як тут гарно, як тут гарно, Боже!
Чи знайдець ся на всій землі широкій
Така країна гарна, як ота?
Чи може скрізь такі річки хороші
І такі хороші верби кучеряві
Схиляли ся над води верховіттям?
Чи скрізь так любю сие білолиций?
Як я люблю сидіти тут сама.
Та якбувати на Божее створіння,
Тоді як сийть увесь хрещений люд,
Тоді як скрізь панує Божя тиша.
Як легко дихати мені тоді.
Як хочеть ся тоді молитись Богу.
А іноді стає так якось дивно:
Відразу сльози виступають на очи,
Так смутно стане, і чого — не знаю.
Чи то того, що прийде час колись,
Як я краси тієї побачу,
Чи то за тими, що в могиллах сплять
І не побачуть тих пиниот ніколи,
Чи то за тими, що в такій красі
Йинуть не знаючи хвилини щастя —
Не знаю“

Нарешті цікаве освітлення, яке даєть ся козаччині: дієві особи дивлять ся на війну, як на *malum necessarium*, повскають проти лютої, та все те пригадує більш деякі сучасні напрямки в історіографічній літературі, ніж гармоніює з настроєм тих часів. тим більше, що сей мотив переводить ся вже занадто сильно.

СВІТЛА Й ТІНІ.

IV.

[Брак літературної реклами і его некорисні наслідки. — Шевченко одиникий представителі українсько-руської літератури за границею. — Потреба реклами пожеми чужинцями — Що належить зробити ще, щоби пізнати життя і твори Шевченка. — Популярне й дешеве видав творів Шевченка — одиникий і пайтравкийший пам'ятник его слави.]

Хвальба сорочки не дасть. Як кому... бо нашій літературі вона могла-б дати хоч капіночку заслуженого розголосу, якого доси не чути. Про брак домашньої літературної реклами вже д. О. Маковей широко говорив з сего високого, в „світлах і тінях“ поставленого амвона „Зорі“. Він бачив у тім браку поважне знамя українсько-руської, а радше галицько-руської байдужности для власної, рідної літератури, тої байдужности, що є дальше причиною непоплатности літературної праці і сего-лі-

тературного приросту. Звісна річ! Скоро з літератури годі вижити, тоді писатель глядає собі других зарібків, не-літературних. Жити-ж він мусить з чогось, хоча-б те „щось“ раз на все втручувало ему перо з рук на шкоду літератури. Гейів, котрі-б серед найгірших умов життя творили й писали під напором непоборимої творчої сили, що за всяку ціну виявляє себе, нема в нас. Та нема-ж їх теж у других народів. Чи-ж проте чужі літератури й без гейів не ростуть мов на дріжджах на славу народів? А наша література? Росте також, росте, та все якось не так, не так як в людей, як у сусіда. Що-ж сему за причина? Хіба в сусіда й шило голить, а в нас і бритва не хоче? Ледви! Хіба там все само родить ся, тільки нам не так поводить ся? Також-ні! Що-ж таке? Га, коли в других людей літературні твори самі

не родять ся, коли вони самі не рвуть ся до світла сонця з душ гейів, то видко, що їх хтось добуває, тягне з душ не зовсім гейіальних, та все-ж талановитих. І справді, їх витягає суспільність, котра раз привчена читати не годна вже обійти ся без книжки, без книжки що дия свіжої, нової. Скоро-ж суспільність читає, то вона й купує книжки. А які? Певно не ті, котрих не знає, про котрі не чула. Вона купує книжки голосні, захвалені рекламою. Часом книжка й дуренька може собі бути, захвалена рекламою вона розійдець ся в сотнях тисяч примірників не лиш у Франції, але і в Англії, Німеччині, Польщі, навіть в руській Галичині. Так в руській Галичині французька книжка, навіть така дуренька як... не хочу псувати людям смак. При таких попиті на книжки, при таких голосній рекламі, що аж в Га-

личині з Парижа чи з відки там єї чути, не без того буде, що-б літературна праця не оплачувалася. Тим то й родять ся за границею писателі як гриби по дощи, між котрими багато є підленьок, але знайдуть ся й козарі. А в нас? Чи в нас нема суспільности, котра-б читала? Ї, ще й для кого вистало-б! Нема пошуків на книжки? Навіть на чужі! А на свої? Свої мало хто читає, мало хто купить, бо свої не мають реклами. В нас самі автори такі скромні, що видавши книжку, зложать єї в магазині своїм або книгарським і старають ся як найменше говорити про неї. Скромність редакцій ще більша; вона обмежить ся на занотовану заголовка, коли автор їй сподобасть ся; коли ні, то й не буде. А критика? Критика збереть ся від часу до часу на відвагу, що-б книжку „збенгати“. Добра книжка критиків не знайде, бо єї треба би хвалити... Ще коли-б автор був критикови брат, або сват, або бо-дай знайомий, то може-б там... Але чужого чоловіка хвалити, не йде, панцю! Наші критики, то не французькі Леметри, в котрих критикувати значить лізнавати книжку, дошукувати ся в ній як найбільше розкоші, щоб показати єї потім другим; се не ті Леметри, котрі з однаковим запалом вміють читати раціоналіста Ренана і католика Вейльота. Приватні, політичні і, Бог знає, які згляди руководять ними більше, як артистичні. І виходить з того, що в нас гарні часом твори лежать на складі, а чужі, негодящі читають ся. Ждїм трохи, може нас Німець навчить цїнити своє.

Не менше важною від домашньої реклами вважаю рекламу поза домою, за границею. У Відні я познакопив ся з кількома польськими й німецькими писателями-літератами. Від кого можна-б жадати більшого знання світових літератур як від літерата? Вони і знають ся гарно на літературах польській, німецькій, російській. Найменша французька дурничка не уїде їх ока. Тільки українсько-руська література для них легка incognita. Коли я про неї заговорю, вони здвигнуть плечима. Для них з цілої нашої літератури знані по імені більше як по творах Шевченка і більше по політичних статях як по літературних Франко. Про кого другого говорити, се видасть ся їм смішне. І вони дивують ся, як можна говорити щось про українсько-руську літературу. Коли-б було що доброго, кажуть, знав би світ про се. Правду кажуть, що світ про се не знає. Та чия тут вина? Певно, що не нашої літератури, тільки знонуж-ж наша. Як може світ довідати ся про се, чого ми самі добре не знаємо? Як може світ одушевляти ся тим, чим ми не одушевляємось. Ми одушевляли ся й одушевляємось Шевченком лиц, тим то і знають Шевченка Польки, зацікавили ся ним Французи в своїй часі, знають єго з кількох перекладів Німці. Та чи використали ми то заінтересованє Шевченком, щоб ще більше познакомити з ним заграницю? Ні, самі ми

тут не причинили ся нічим. У Франції причинив ся до того Великорос Тургенєв, Німців познакопив з Шевченком Обрієт, Поляків Совінський і Сиромля. В останній часі самі познакожують ся з ним Чехи. Чеська академія в Празі ладить тепер виданє вибраних творів нашого генія в перекладах двох чеських поетів під редакцією Верхлицького. Я припадково довідав ся о тім від д. Франка, котрому ті переклади прислано до рецензії. Загал про се не знає і загал до сего нічим не причинив ся, так так само як нічим не причинив ся до того, що в останніх часах і твори д. Франка появляють ся в німецьких, чеських, польських і російських перекладах, котрих ми по більшій часті навіть не помічаємо. А варто-б приїїти, варто-б використати єго прояву, так як колись варто було використати заінтересованє Шевченком, що-б попри нїм зробити більше розголосу другим сучасним авторам. Може-б не здвигали тепер чужинці плечима на задку про нашу літературу, пізнавши М. Вовчка, Нечуя, Мирного і др. Тут нам багато можна-б навчити ся від наших найблизших сусїдів, Польків. Реклами нам треба, реклами! То не буде самохвальба, то буде лиш знак, що ми вміємо дбати о нашу національну гідність. А се є нашим обовязком!...

Шевченко, сказав я вже, є доси одиноким репрезентантом українсько-руської літератури за границею. Я сказав теж чому. Тому іменно, що ним одним ми одушевляли ся і одушевляємо ся. Наше одушєвленє проявляє ся щорічними концертами і вечерицями уряджуваними в память сего генія не лиш у Львові, але й по провінції; наше одушєвленє проявляє ся частими виданнями єго творів, частими тим творах посвятиченими студіями, збиранєм найдрїбніших подробиць до біографії поета і т. п. Факт вельми відрадний. Дїло з року на рік поступає, дарма що й тут нераз віє нам вітер в очи. Тим зимним вітром повіяла на нас хоч би недавно смерть знаменитого маляра й товариша Шевченкового Микешина. Задумав сердечний звелїчити память свого друга виданєм ілюстрованого „Кобзаря“. Була-б вийшла знаменита цїлість. Аж тут повіяло нам вітром в очи, забрала єго смерть. Що буде тепер з виданєм — не знаємо. Дай Боже, щоб не залишили єго люди. Звеличили-б тим не лиш память Шевченка але і єго друга, Микешина. Але я знову відкликаю ся, як кождий Русин, до других людей. Треба радше до своїх. Хоч культ Шевченка є в нас і тепер вже такий великий, що він може мене лиш тішити, то все таки порівнянє з такими-ж культами Гєтєго в Німеччині, Міцкевича в Польщі і др. він не вдержить; я бачу тут багато ще люд, котрих причина лежить по мойї думцї в несистематичности праці. Пару прикладів не зашкодить.

Недавно в Німеччині, в Польщі а навіть у Франції великого шуму наро-

били будїм то перший раз відкриті епосмини Козьмiana про єго візиту у Гєтєго. Посипались відчити на єго тему, статї по газетам, розмови і хоч цїла та справа скінчилась не конче приємно, бо показало ся, що нововідкриті епосмини були вже давно видруковані, то все таки свідчить вона про великий пієтизм для памяти геніяльного автора „Фавста“. Той пієтизм проявляє ся в запопадливім глянєню найменших дрібниць і причинків до біографії поета і вивєненє єго творів. А ми? Ми доси не подумали серйозно о тім, що-б зібрати до біографії Шевченка все, що далось би ще зібрати, а зібране вже припадково спочиває порозкидане по часописах. От Микешин! Він певно знав багато дєчого, а не знаю, чи хто зібрав єго епосмини. Та й не він один знайшов ся-б.

Другий приклад. Загал знає Шевченка-поета; Шевченко-маляр знаний лиш спеціалїстам. От тут знову варто би зібрати за всяку цїну всі Шевченкові малюнки й видати їх разом у фотографічних знімках. Було-б се корисно не лиш з огляду на пізнанє малярського таланту Шевченка, але й на гєнезу деяких єго поетичних творів. Бо звїсно, що в Шевченка малярські помисли неремїнювали ся часто в поетичні і навідворїть. Дєщо з Шевченкових малюнків було і в небищика Микешина.

Шевченко писав багато прозою по великоруськи. А чи знаємо ми всі єго великоруські письма? На єго лєдві один знає. Не знаємо їх раз тому, що вони по великоруськи писані, а ще більше, що їх тут, в Галичині, годї й роздобути легко. Щоб сему зарадити, „Наукове товариство ім. Шевченка“ приступаючи вже до виданя „Кобзаря“ задумувало видати й прозові писанє Шевченка в українсько-руським перекладі. Дай Боже, що-б се наступило скоро, та щоб і випало гарно! Належало-б видати притїм також всі знані портрети Шевченка і хоч кілька єго автографів. Так само критичного виданя ждуть ще Шевченкові листи.

Критично-біографічні нариси д. Кониського видруковані в одній книзі велику прислугу зроблять ученим. Конечно треба-б нам постарати ся ще о огляд всіх праць, писаних про Шевченка за границею, о огляд всіх перекладів Шевченкових творів на чужі мови, а в кінці й всіх тих куєників, котрі дїждали ся музикального обробленя. Все те є таке покаданє, що воно, сподїєсь, не довго дасть на себе ждати. Для помішуваня посвятичених Шевченкови студий нема в нас таких спеціальних видавництв, як у других народів, хоч повинно-б бути. Сему легко мож зарадити, посвятичуючи їм один том „Записок наук. тов. ім. Шевченка“. Їх-же виходити ме тепер шість томів річно.

Ще одно, заки скінчу. Популарні виданя Шевченка в останній часі так-сь поступают, завдяки нашій „Прєсвїтї“; сподїєсь, що вони й розходять ся поміж читателями. Та варто-б знати, як вони розходять ся. В кождїй разї,

можу се сказати наперед, не так як у Поляків твори Міцкевича. „Pan Tadeusz“ виданий недавно дуже для народу видавництвом „Macierzy Polskiej“ розійшовся досі в 50.000 примірників. А книжка спора, щось в 16 листів печаті. Чому-ж вона так розходить ся? Бо має сильну кольпуртажу, а головню, що дешева, — коштує 10 кр. Ми, пустивши в розпродаж книжку по такій ціні, збанкрутували-б може. Та чи пам'ять Шевченка не варта буде того, щоб ради неї стратити пару соток? Не-

хай нам здається, що ставимо йому пам'ятник за кілька тисяч. Буде се також пам'ятник, тільки тривкіший, бо поставлений в серцях тисячів. Стаймо-ж той пам'ятник, видаймо як найталантливий вибір творів Шевченка. Він придасть ся не лиш для народа але й для інтелігенції. Пістизму в нас для свого генія є досить; свідчать о ній, ще раз повторю, численні святоточні обходи его памяти, численні видання его творів, велика праця, вкладана в вяснення его творів і життя, ново-осно-

вана, а з року на рік більша стипендіяна фундація его імені, на вдвоє-жу гарний розвиток „Наукового товариства“ его-ж імені, — все те свідчить о нашій пістизмі для него. Може той пістизм часами не знає лиш, як проявитись на зверх, як звеличити дорогого поета і мученика за волю, за вітчизну. В такім разі мої вказівки, хоч і скупі, то все-ж може придадуть ся: хоч і не нові, то все-ж варта їх пригадати.

В. Щурат.

НАШІ ІЛЮСТРАЦІЇ.

Власноручний портрет Тараса Шевченка, роблений тушою. На 85 стор. подаємо знімок копії з власноручного портрету Т. Ш.—ка, знайденої М. Крамаренком у катеринодарського повітового ветеринаря Ваганова. Портрет змалюваний тушою. На першотворі видно напис тушою, напис обрізаний, коли портретови надавано форму овальну: „.....внему [= искренному] другу моему Михайло...“ [мабуть: Щенки-нови]. На картоні-ж, що на йому наліплений овал, є напис чорнилом в два рядки: „Арсенію Федоровичу Білокриленку || Т. Шевченко“. Нижче сього в оден уже ряд писано чорною рукою: „Серг. Вах. В—ву на память отъ Федора Арсена. Білокриленка“. Білокриленко, після слів его сина, був управляючим акцизними зборами в Симбірську і приймав з нашим поетом. Портрет наче-б то подаровано В—ови в Симбірську 3. марта 1858 р. Син Білокриленка подарував відтак портрет Ваганови. — М. К.—ко.

Іраклій і Агата Ускові [на стор. 91 і 92]. Найменші Іраклій і Агата [його дружини] Ускових на віки будуть нероз'єднані з долею нашого Кобзаря. Найгірший період свого віку тяжкого Шевченко прокатав, як знаємо, в Новопетрівському форті. Цілий сім літ велика душа поета страждала в Закаспійській пустині. Отоді то Іраклій Олександрович і Агата Омелянівна стали і Шевченкові тим тихим захистком, де хоч на якусь хвилину можна було спочити пошатованому серцю і покарбованій, благородній душі поета. Майора

Ускова призначено на коменданта Новопетрівського порту 17 (29) січня 1853 р.; але брак комунікації не давав йому приїхати з Оренбурга раніш кінця квітня або початку мая. Оренбургські приятелі Шевченка, найпаче Герн, прохали Ускова, скоро приїде до форту, звернути увагу на страдальника Шевченка; та й само начальство манівцями натякнуло про можливі полегкості. Шевченко на перших порах якось цурав ся Ускових, але під кінець того-ж року він полюбив їх і сприятелив ся. Почав ходити до них обідати і в вечері чаю пити. На весні 1854 р. Усков звелів на горі, біля комендантської альтанки викопати наче-б то для його землянку. Інколи він тут і працював дійсно; але-ж землянка та була більш захистком задля Шевченка і там він малював. так що ніхто того не бачив і опріч Ускових і не видав про то. Коли вишло визволення Шевченка з військової служби, Усков і тут посприяв, щоб Шевченко швидче покинув свою „тюрму широкую“. Усков дав йому білет на проїзд в Петербург, правда не видаючи, що Шевченкові заборонено приїздити до столиці; через його помилку Шевченко мусів сидіти трохи не півроку в Нижньому Новгороді, але-ж через неї уник подорожі до Оренбурга, більш ніж за 1000 верстов. Іраклій Олександрович вже помер. Земля йому пером! Агата Омелянівна адрастує. Пошли їй, Боже, здоров'я доброго і віку довгого!

Подробиці відносин Ускових до Шевченка будуть в моєму нарисі про перебування останнього в Новопетрівську. — О. Я. К.—ий.

ХРОНІКА.

* „Кіевская Старина“ традиційно присвячує випуск за місяць листий пам'яті Т. Шевченка. Так і сегорічний другий випуск містить ось які статі, дотичачі нашого поета: в I-ім відділі поміщена стаття Н. Василева „Къ біографіи Т. Г. Шевченка“ і записки артиста Чеслаховського „Епізодъ на могилѣ Т. Шевченка“, — а в II-ім А. Кримського „Шевченко въ народныхъ разсказахъ“ і нотатку редакційну про „Помишки по Шевченку въ Лондонѣ въ 1861 году“. До книжки долучений знімок з оригінального, олійними фарбами мальованого, образу Т. Ш.—ка, ілюструючого „Катерицу“, покиненим милом. Оригінал переходить ся в музею В. Тарновського.

* Одеський журнал „По морю и суши“ посвятив пер 8 майже виключно пам'яті нашого поета, помістивши такі статі: „Описание Т. Г. Шевченка къ поэтической деятельности“, К. А. Шрама; „Воспоминания В. В. Ковалева о Т. Г. Шевченке“; „Бысты Шевченка“ і „Ілюстрированный Кобзарь“, О. Пчіля; „На могилѣ“, вивок з подорожніх споминок [котрі містимо в сім н-рі „Зорі“] Григ. Мачета, — і „Каневъ“ С. Е.—го. Крім сего оздоблено сей н-ер ось якими рисунками: 1) Портрет 26-літнього Ш.—ка, нарисований самим поетом 1840 р.; 2) „Компанія“, знімок з офорту Т. Ш.—ка, подарованого ним В. Ковалеву; 3) „Катерица“, рис. Т. Ш.—ка, взятий з „Кіев. Стар.“ і 4) „Видъ Канева“.

* Коштом книгарні І. Отги в Празі вийшли в 50 томику видавництва „Knihovna Besed

Lidu“ саме тепер „Dvě maloruské povídky“: 1. „Mezi dobrými lidmi“ дра Ів. Франка і 2. „Zhářka. Bas. Чайченка, — в перекладі Фран. Глявачека. В мін. році в часописі чеській „Vesna“ поміщено оповідане Франка „Ke světlu!“ рівно-ж в перекладі Ф. Глявачека.

* Наша львівська молодіж академічна оповіщає, що при помочи проф. Дра Стебельського приступає до видання „Систему австрійського права цивільного“, обіймаючого цілості з виїмкою права родинного. Систем обіймати ме 50 до 60 аркушів друку і буде складатись з 3 томів. Перший том обійме часті загальну і право річеве, другий — зобов'язання [часті загальну й спеціальну], третій — право спадкове. Друку має розпочатись ще в сім місяці. На всі три томи виписати пренумерата 7 згр. 50 кр., котру просить присилати на імя директора друкарні Наук. тов. ім. Шевченка [у Львові, ул. Академічна ч. 8].

* Виділ „Провсвѣта“ порішив видати коротеньку ілюстровану, популярно написану, а придатну на премію „Історію Русів“; рукопис придасть дир. Боржавський. Крім сего порішено видати другим накладом премійні книжочки „Дещо про здоров'я“ і „Зорі“ з деякими новими змінами. Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжками.

Жерела до історії України-Руси видає комісія археографічна Наукового Товариства

імені Шевченка. Том I. Описи королівщин в землях руських XVI віку, видані під редакцією Михайла Грушевського. Том I. Ілюстрації земель Галицької й Перемиської — У Львові, 1895 р. VIII + 311 стор. 8°. Ціна 2 згр.

Зміст: Передмова. Економічний стан селян на Подністров'ю галицьким в половині XVI в. на основі описей королівщин, М. Грушевського. Староство Сянтинське Коломийське, Галицьке, Теремовельське, Рогатинське, Стрийське, Дрогобицьке, Самбірське і Озиминське.

Дзвінок писмо ілюстроване для науки і забави руських дітей і молодіжи під редакцією Володимира Шухевича. Річник шестий. 1895 р. Видання „Руського тов. педагогічного“ у Львові. — У Львові, 1895 р. 380 стор. 8°. Ціна 4 згр.

Учитель орган Руського Товариства педагогічного під редакцією Володимира Шухевича. Річник сьмий. — У Львові, 1895 р. 380 стор. вел. 8°. Ціна 3 згр.

Яку раду радио віче господарське товариства „Провсвѣта“ на дні 12-го падолиста 1895 року въ Перемисль? Розказанъ Данило Танякевичъ і т. д. [Книж. тов. „Провсвѣта“ Ч° 190, а 3-тя за 1896 р.] — У Львові, 1896 р. 33 стор. 16°. Ціна 10 кр.

Dvě maloruské povídky. (Mezi dobrými lidmi. Zhářka). Přeložil Frant. Hlaváček. Nakladatelství I. Otto knihkupectví. — В Празі, 1896 р. 48 стор. 16°. Ціна 6 кр.

З снм Числом розсилаємо додаток: „Словарь російсько-український“, том III, арк. 5.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА з ГОРИ вноситься: 3 додатком „Словарь російсько-український“: на цілий рік 8 згр., [для заграниччя 16 рублів або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 згр., [для заграниччя 12 рублів або 24 марок], на пів року 3 згр., на чверть року 1 згр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор часті літературно-наукової: Василь Лукич.

За редакцію відповідає: Кость Паниковський.